

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2012. Цей переклад було замовлено за підтримки Цільового фонду «Права людини» Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Він не є зобов'язальним для Суду. Для отримання додаткової інформації див. повне посилання на авторське право в кінці цього документу.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2012. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

ВЕЛИКА ПАЛАТА

СПРАВА «STANEV ПРОТИ БОЛГАРІЇ»

(Заява № 36760/06)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

17 січня 2012 року

Це рішення є остаточним, але воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Stanev проти Болгарії»,

Європейський суд з прав людини, засідаючи Великою палатою, до складу якої увійшли:

Ніколас Братца (Nicolas Bratza), *Голова*,
Жан-Поль Коста (Jean-Paul Costa),
Франсуаза Тюлькенс (Françoise Tulkens),
Жозеп Касадеваль (Josep Casadevall),
Ніна Вайїч (Nina Vajić),
Дін Шпільман (Dean Spielmann),
Лех Гарлицький (Lech Garlicki),
Ханлар Гаджиєв (Khanlar Hajiyev),
Егберт Мійєр (Egbert Myjer),
Ізабель Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefèvre),
Луїс Лопес Герра (Luis López Guerra),
Мір'яна Лазарова Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),
Здравка Калайджиєва (Zdravka Kalaydjieva),
Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska),
Вінсент Е. де Гаetano (Vincent A. de Gaetano),
Ангеліка Нуссбергер (Angelika Nußberger),
Джулія Лаффранк (Julia Laffranque), *судді*,

та Венсан Берже (Vincent Berger), *Юрисконсульт*,

Після наради за зачиненими дверима 9 лютого та 7 грудня 2011 року,

Постановляє таке рішення, прийняте в останню зазначену дату:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 36760/06) проти Республіки Болгарія, яку подав до Суду у відповідності зі статтею 34 Конвенції про захист прав людини та основних свобод («Конвенція») громадянин Болгарії пан Русі Косів Станєв (Rusi Kosev Stanev) («заявник») 8 вересня 2006 року.

2. Заявника, якому було надано правову допомогу, представляла пані А. Генова (A. Genova), адвокат, яка практикує в Софії, а також пані В. Лі (V. Lee) та пані Л. Нельсон (L. Nelson), юристи з Психіатричного правозахисного центру - неурядової організації, заснованої в Будапешті. Болгарський уряд («уряд») представляли його уповноважені - пані Н. Ніколова (N. Nikolova) та пані Р. Ніколова (R. Nikolova), з Міністерства юстиції.

3. Заявник скаржився про його поміщення до будинку соціальної допомоги для людей з психічними розладами та про неможливість отримання дозволу залишити цей заклад (стаття 5 §§ 1, 4 та 5 Конвенції). Посилаючись на статтю 3, взятую окремо та у поєднанні зі статтею 13, він також скаржився на умови перебування у закладі. Він також стверджував, що не мав доступу до суду, щоб домогтися звільнення від піклування (стаття 6 Конвенції). Нарешті, він стверджував, що обмеження, створені в результаті режиму піклування, в тому числі його поміщення до закладу, порушують його право на повагу до його приватного життя за змістом статті 8, взятої окремо та у поєднанні зі статтею 13 Конвенції.

4. Заяву було передано до П'ятої секції Суду (правило 52 § 1 Регламенту Суду). 29 червня 2010 року після слухання щодо прийнятності та суті, яке було проведено 10 листопада 2009 року (правило 54 § 3), Палата цієї Секції у такому складі: Пер Лоренцен (Peer Lorenzen), Голова, Ренате Йегер (Renate Jaeger), Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert), Райт Марусте (Rait Maruste), Ізабель Берро-Лефевр, Мір'яна Лазарова Трайковська та Здравка Калайджиєва, судді, а також Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), Секретар Секції, визнали заяву прийнятною. 14 вересня 2010 року Палата тієї ж Секції у такому складі: Пер Лоренцен, Голова, Ренате Йегер, Райт Марусте, Марк Віллігер (Mark Villiger),

Ізабель Берро-Лефевр, Мір'яна Лазарова Трайковська та Здравка Калайджієва, судді, а також Клаудія Вестердік, Секретар Секції, поступила юрисдикцією на користь Великої палати, про що жодна зі сторін не заперечувала (стаття 30 Конвенції та правило 72).

5. Склад Великої палати був визначений у відповідності до положень статті 26 §§ 4 та 5 Конвенції та правила 24.

6. Заявник та уряд надали свої письмові зауваження по суті.

7. Крім того, були отриманні коментарі від третьої сторони – неурядової організації «Інтерайтс» (Interights), яка отримала дозвіл від Голови взяти участь у справі в якості третьої сторони (стаття 36 § 2 Конвенції та правило 44 § 3).

8. 9 лютого 2011 року у Палаці прав людини в Страсбурзі було проведено відкрите слухання (правило 59 § 3).

У Суді були присутні:

(a) *від уряду*

Пані Н. НІКОЛОВА, Міністерство юстиції,

Пані Р. НІКОЛОВА, Міністерство юстиції,

Уповноважені;

(b) *від заявника*

Пані А. ГЕНОВА,

Пані В. ЛІ,

Пані Л. НЕЛЬСОН,

Адвокат,

Радники.

Суд заслухав їхні виступи. Заявник також був присутній.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

9. Заявник народився в 1956 році в м. Русе (Ruse), де він проживав до грудня 2002 року і де також проживають його зведена сестра та друга дружина його батька - єдині його близькі родичі. 20 грудня 1990 року група лікарів-профпатологів визнала його непрацездатним. Група дійшла висновку, що в результаті того, що в 1975 році у заявника було діагностовано шизофренію, він на 90% втратив працездатність, але при цьому не потребував допомоги. З цієї причини він отримує пенсію по інвалідності.

A. Встановлення піклування над заявником та поміщення до будинку соціальної допомоги для людей з психічними розладами

10. У невстановлений день у 2000 році на прохання двох родичів заявника окружний прокурор м. Русе звернувся до окружного суду м. Русе (*Окръжен съд*) із заявою про визнання заявника недієздатним. У своєму рішенні від 20 листопада 2000 року суд визнав заявника обмежено дієздатним на підставі того, що з 1975 року він страждав на просту шизофренію, і що його здатність керувати своїми власними справами та інтересами, а також усвідомлювати наслідки своїх дій була порушена. Суд встановив, що стан здоров'я заявника не був настільки серйозним, щоб визнавати його повністю недієздатним. Зокрема, суд зазначив, що в період з 1975 по 2000 рік заявника кілька разів поміщували до психіатричної лікарні. Суд взяв до уваги судово-експертний висновок, підготовлений у ході розгляду справи, та допитав заявника. Крім того, згідно зі свідченнями деяких інших осіб, яких суд допитав, заявник розпродав усе своє майно, заробляв на життя жебрацтвом, витрачав усі свої заробітки на алкоголь та ставав агресивним, коли випивав.

11. Це рішення було залишене в силі рішенням апеляційного суду (*Апелативен съд*) м. Велико Тирново (Veliko Tarnovo) від 12 квітня 2001 року після того, як заявник подав апеляцію на нього; згодом (7 червня 2001 року) це рішення було надіслане до муніципальної ради м. Русе для призначення піклувальника.

12. Оскільки члени сім'ї заявника відмовилися брати на себе відповідальність по піклуванню за ним, 23 травня 2002 року муніципальна рада призначила пані Р.П. (R.P.), співробітника ради, в якості піклувальника заявника до 31 грудня 2002 року.

13. 29 травня 2002 року Р.П. подала заяву до соціальної служби м. Русе про поміщення заявника до будинку соціальної допомоги для людей із психічними розладами. До заяви вона додала низку документів, у тому числі психіатричний діагноз. Соціальна служба зробила звіт про соціальний стан заявника, зазначивши 23 липня 2002 року, що він страждав на шизофренію, жив один у маленькій зубожілій прибудові до будинку своєї зведеної сестри, і що його зведена сестра та друга дружина його батька заявили, що вони не бажали бути його піклувальниками. Тому було вирішено, що умови для поміщення до будинку соціальної допомоги були виконані.

14. 10 грудня 2002 року була укладена соціальна угода між Р.П. та будинком соціальної допомоги для повнолітніх пацієнтів із психічними розладами – установою, що знаходиться в районі села Пастра (Pastra) в муніципалітеті Ріла (Rila) («будинок соціальної допомоги Пастри») та яка перебуває у віданні Міністерства праці та соціальної політики. Заявник не був проінформований про цю угоду.

15. У той же день заявник був доправлений каретою швидкої допомоги до будинку соціальної допомоги Пастри, що знаходиться на відстані приблизно 400 км від Русе. У Суді він стверджував, що йому не сказали, чому і на який строк його помістили до цього закладу; уряд цього не заперечував.

16. 14 грудня 2002 року на прохання директора будинку соціальної допомоги Пастри домашню адресу заявника було зареєстровано в муніципалітеті Ріла. Свідectво мешканця зазначало, що його адресу було змінено з метою його «постійного контролю». За найбільш свіжими даними, наданими в лютому 2011 року, заявник на той час все ще проживав у закладі.

17. 9 вересня 2005 року адвокат заявника попросила муніципальну раду м. Ріла призначити її клієнту піклувальника. У листі від 16 вересня 2005 року її було проінформовано про те, що 2 лютого 2005 року муніципальна рада вирішила призначити директора будинку соціальної допомоги Пастри в якості піклувальника заявника.

В. Перебування заявника в будинку соціальної допомоги Пастри

1. Умови угоди про поміщення

18. В угоді, підписаній між піклувальником Р.П. та будинком соціальної допомоги Пастри 10 грудня 2002 року (див. вище, пункт 14), ім'я заявника не згадувалось. У ній зазначалось, що будинок мав забезпечити харчування, одяг, медичне обслуговування, опалення і, очевидно, саме проживання, за грошову суму, визначену законом. Як вбачається, вся пенсія заявника по інвалідності переводилась на будинок, щоб покрити цю суму. Угода передбачала, що 80% від суми повинні бути використані в якості оплати за надані послуги, а решта 20% відкладатимуться на особисті витрати. Згідно з інформацією, яка міститься в матеріалах справи, на 2008 рік пенсія заявника по інвалідності складала 130 болгарських левів (близько 65 євро). Строки надання згаданих послуг в угоді передбачені не були.

2. Опис закладу

19. Будинок соціальної допомоги Пастри знаходиться у віддаленому районі в горах Ріли на південному заході Болгарії. До нього можна дістатись ґрунтовою дорогою з села Пастри - найближчого населеного пункту, що знаходиться на відстані 8 км.

20. Будинок, побудований в 1920-х роках, складається з трьох будівель, в яких його мешканці, всі чоловічої статі, розміщуються відповідно до стану свого психічного здоров'я. Згідно з докладом, підготовленим Агентством соціальної допомоги у квітні 2009 року, в будинку проживало сімдесят три особи, один знаходився в лікарні, а ще двоє втекли. Серед його мешканців двадцять три особи були недієздатними, двоє були обмежено дієздатними, а інші були дієздатними. У кожній будівлі є двір, оточений високим металевим парканом. Заявник був поміщений до корпусу № 3 цього будинку, зарезервованого для мешканців, які мають найменш серйозні проблеми зі здоров'ям, та які можуть пересуватися по території приміщень та з попереднього дозволу самотійно ходити до найближчого села.

21. За словами заявника, будинок розвалювався, він був брудним та рідко опалювався взимку і, як наслідок, він та інші мешканці були змушені спати в зимовий час в пальтах. Заявник проживав з чотирма іншими мешканцями в кімнаті площею 16 квадратних метрів, а ліжка знаходились практично поруч одне з одним. Він мав лише тумбочку для зберігання одягу, але він надавав перевагу зберігання одягу у своєму ліжку вночі, побоюючись, що його можуть вкрасти та замінити на старий. Мешканці будинку не мали свого власного одягу, тому що одяг не повертали тим самим особам після прання.

3. Харчування та санітарно-гігієнічні умови

22. Заявник стверджував, що харчування, яке надавали в закладі, було недостатнім та поганої якості. Він не мав можливості вибору страв, а також дозволу допомагати у їхньому приготуванні.

23. Користуватися ванною кімнатою, яка перебувала у небезпечному для здоров'я та занедбаному стані, дозволялося раз на тиждень. Дворові туалети, які знаходились у негігієнічному та дуже погано відремонтованому стані, представляли собою дірки в землі, покриті ветхими кабінами. Кожен туалет відвідували щонайменше вісім чоловік. Туалетні приналежності були в наявності дуже рідко.

4. Нещодавні події

24. У своєму меморандумі, поданому до Великої палати, уряд стверджував, що в тій частині будинку, в якій проживав заявник, в кінці 2009 року було зроблено ремонт, включаючи ремонт у санвузлі. Тепер у будинку функціонувало центральне опалення. Харчування було різноманітним і регулярно включало фрукти та овочі, а також м'ясо. Мешканці мали змогу дивитись телевізор, читати книги та грати в ігри. Держава забезпечила їх всіх одягом. Заявник не заперечував проти цих тверджень.

5. Подорожі заявника

25. Керівництво будинку утримувало документи заявника та дозволяло йому залишати будинок лише зі спеціального дозволу директора. Він регулярно ходив до села Пастра. Як вбачається з матеріалів справи, під час таких відвідувань він в основному надавав допомогу по дому сільським жителям або виконував роботу в сільському ресторані.

26. Між 2002 та 2006 роками заявник тричі їздив у відпустку до Русе. Кожна поїздка дозволялась на строк близько десяти днів. Подорож коштувала 60 болгарських леїв (приблизно 30 євро), які видавались заявнику керівництвом будинку.

27. Після перших двох поїздок до Русе заявник повертався до Пастри до закінчення дозволеного строку відпустки. Згідно заяви директора будинку до прокуратури, зробленої

у невстановлену дату, заявник повернувся раніше, тому що він не міг керувати своїми фінансами та не мав ніякого житла.

28. Третій період відпустки було дозволено з 15 по 25 вересня 2006 року. Після того, як заявник не повернувся в призначений день, 13 жовтня 2006 року директор будинку написав заяву до муніципальної поліції Русе, попросивши її знайти заявника та відвезти його в Софію, де співробітники будинку зможуть забрати його та відвезти назад до Пастри. 19 жовтня 2006 року поліція Русе повідомила директора, що місцезнаходження заявника було встановлено, але вона не може його чіпати, оскільки він не перебував у розшуку. Як вбачається, 31 жовтня 2006 року співробітники будинку відвезли його назад до будинку соціальної допомоги.

6. Можливості культурного розвитку та відпочинку

29. Заявник мав змогу дивитись телевізор, мав доступ до кількох книг та шахової дошки в загальній кімнаті будинку до 15 години, після чого кімнату зачиняли на ключ. Кімната взимку не опалювалась, а тому мешканці залишались у ній в пальтах, капелюхах та рукавицях. Ніяких інших соціальних, культурних або спортивних заходів не передбачалось.

7. Листування

30. Заявник стверджував, що співробітники будинку соціальної допомоги відмовилися забезпечити його конвертами для листування, і що він не мав доступу до своїх грошей; також він не міг нічого купити. Співробітники просили його давати їм ті листи, які він хотів відіслати поштою, щоб вони самі могли вкласти їх у конверти та відправити.

8. Медична допомога

31. Як вбачається з медичної довідки від 15 червня 2005 року (див. нижче, пункт 37), після поміщення заявника до будинку в 2002 році йому надавались антипсихотичні препарати (карбамазепін (600 мг)) при щомісячному спостереженні психіатра.

32. Крім того, під час слухання у Великій палаті представники заявника заявили, що їхній клієнт був у стані стійкої ремісії з 2006 року і в останні роки не проходив жодного психіатричного лікування.

С. Оцінка соціальних здібностей заявника під час його перебування в Пастрі та психіатричний висновок, зроблений на вимогу його юриста

33. Раз на рік директор та соціальний працівник будинку соціальної допомоги складали звіт про оцінку поведінки та соціальних навичок заявника. У звітах зазначалось, що заявник був нетовариським, більше залишався наодинці, ніж брав участь у колективних заходах, відмовлявся приймати ліки та не мав близьких родичів, яких він міг би відвідати під час відпустки. Він був не в ладах зі своєю зведеною сестрою, і ніхто не був упевнений, що в нього було де жити, окрім будинку соціальної допомоги. Звіти приходили до висновку, що заявник не міг знову інтегруватися в суспільство, та встановлювали мету забезпечити набуття ним необхідних навичок і знань, необхідних для соціальної реабілітації та, в довгостроковій перспективі, для повторної інтеграції в свою сім'ю. Як вбачається, йому ніколи не пропонували жодного лікування для досягнення цієї мети.

34. У матеріалах справи зазначається, що в 2005 році піклувальник заявника клопотав перед муніципальною радою про надання соціальної допомоги для сприяння повторної інтеграції заявника в суспільство. Після отримання цього клопотання 30 грудня 2005 року муніципальний відділ соціальної служби провів «соціальну оцінку» (*социална оценка*) заявника, яка дійшла висновку, що він не міг працювати, навіть у захищеному середовищі,

і не потребував навчання або перепідготовки, і що за таких обставин він мав право на соціальну допомогу для покриття витрат на проїзд, харчування та ліки. 7 лютого 2007 року муніципальний відділ соціальної допомоги призначив заявникові щомісячну допомогу у розмірі 16,50 болгарських левів (приблизно 8 євро). 3 лютого 2009 року допомогу було збільшено до 19,50 левів (приблизно 10 євро).

35. Крім того, на прохання юриста заявника 31 серпня 2006 року його оглянув лікар В.С. (інший психіатр, а не той, що регулярно відвідував будинок соціальної допомоги), а також психолог, пані І.А. Висновок, зроблений з цього приводу, зазначав, що діагноз шизофренії, поставлений 15 червня 2005 року (див. нижче, пункт 37), був неточним в тому, що пацієнт не проявляв усіх симптомів цієї хвороби. Він зазначав, що хоча заявник і мав такі симптоми в минулому, під час огляду він проявляв не ознаки агресії, а скоріше підозріле ставлення та невелику тенденцію до «словесної агресії», що він не проходив ніякого лікування між 2002 і 2006 роками і що його здоров'я помітно стабілізувалося. Висновок зазначав, що жодного ризику погіршення психічного здоров'я заявника встановлено не було і що, на думку директора будинку, заявник був здатний знову інтегруватись у суспільство.

36. Згідно з висновком, перебування заявника в будинку соціальної допомоги Пастри дуже шкодило його здоров'ю і було б бажано, щоб він залишив його; інакше чим довше він там знаходитиметься, тим більше він наражатиметься на розвиток «синдрому поміщення до закритого закладу». У висновку також зазначалося, що більш корисним для психічного здоров'я та соціального розвитку заявника було б дозволити йому інтегруватися в суспільне життя, по можливості з мінімальними обмеженнями, і що єдиним аспектом для нагляду була його схильність до зловживання алкоголем, яка прослідковувалась до 2002 року. На думку експертів, які оглянули заявника, поведінка залежної від алкоголю людини може мати схожі характеристики з поведінкою людини, хворої на шизофренію; відповідно, слід бути уважним до випадку заявника, а також проявляти обережність, аби не переплутати два різні стани.

D. Спроби заявника припинити піклування

37. 25 листопада 2004 року заявник через свого юриста звернувся до прокуратури, аби та звернулася до обласного суду із заявою про поновлення його цивільної дієздатності. 2 березня 2005 року прокурор попросив будинок соціальної допомоги Пастри направити йому висновок лікарів та інші медичні довідки, що стосуються розладів заявника, для підготовки можливої заяви до суду про поновлення його дієздатності. Після цього запиту заявника помістили до психіатричної лікарні з 31 травня по 15 червня 2005 року на медичне обстеження. У медичному свідоцтві, виданому в останню дату, лікарі підтвердили, що заявник проявляв симптоми шизофренії. Оскільки його здоров'я не погіршилося з моменту, коли він був поміщений до будинку у 2002 році, режим, який до нього застосовувався, залишився незмінним. З 2002 року йому надавались підтримуючі ліки під щомісячним наглядом з боку психіатра. Психологічне обстеження виявило, що він був схвильований, напружений та підозрілий. Його комунікаційні навички були поганими, і він не знав про свою хворобу. Він сказав, що хоче залишити будинок будь-якою ціною. Лікарі не висловили своєї думки щодо його здатності до переселення або необхідності залишення його в будинку соціальної допомоги Пастри.

38. 10 серпня 2005 року обласна прокуратура відмовилася подавати заяву про поновлення цивільної дієздатності заявника на тій підставі, що на думку лікарів, директора будинку соціальної допомоги Пастри та соціального працівника будинку, заявник не міг обходитись без сторонньої допомоги, а будинок, де він міг би пройти курс лікування, був найбільш підходящим місцем для його проживання. Юрист заявника оскаржила відмову в поданні заяви, стверджуючи, що її клієнт повинен мати можливість сам оцінити, чи відповідало його інтересам перебування у будинку, з огляду на умови

проживання в ньому. Вона зазначила, що примусове перебування заявника в будинку під приводом надання йому лікування в його ж власних інтересах було фактично позбавленням волі - ситуації, яка була неприйнятною. Особа не може бути поміщена до установи без її згоди. У відповідності з чинним законодавством, будь-яка особа, що знаходилась під піклуванням, була вільна у виборі свого місця проживання за умови згоди піклувальника. Тому питання вибору місця проживання не входило до компетенції прокуратури. Незважаючи на ці заперечення, відмову обласної прокуратури було залишено в силі 11 жовтня 2005 року апеляційною прокуратурою, а згодом, 29 листопада 2005 року, і головною прокуратурою при Верховному касаційному суді.

39. 9 вересня 2005 року заявник через свого юриста попросив мера Ріли подати заяву до суду про своє звільнення від піклування. У листі від 16 вересня 2005 року мер Ріли відмовив йому у проханні, зазначивши, що жодних підстав для таких дій з огляду на медичну довідку від 15 червня 2005 року, думку директора та соціального працівника, а також висновків прокуратури, немає. 28 вересня 2005 року у відповідності зі статтею 115 Сімейного кодексу (див. нижче, пункт 49) юрист заявника звернулася до районного суду м. Дупніца (Dupnitsa) зі скаргою на рішення мера. У листі від 7 жовтня 2005 року районний суд зазначив, що оскільки заявник був обмежено дієздатними, то він повинен був надати дійсну довіреність, яка б засвідчувала, що його юрист представляла його інтереси, а також те, що необхідно зазначити, чи приймав його піклувальник участь у справі. У невстановлений день юрист заявника подала копію довіреності, підписану заявником. Вона також клопотала, щоб піклувальник вступив у справу в якості зацікавленої особи або щоб був призначений спеціальний представник. 18 січня 2006 року суд провів слухання, на якому представник мера Ріли оскаржив дійсність довіреності, оскільки вона не була підписана піклувальником. Піклувальник, який був присутній на слуханні, заявив, що він не заперечував проти клопотання заявника, але його пенсія за віком була недостатньою для задоволення його потреб і що, відповідно, будинок соціальної допомоги Пастри був найкращим місцем для його проживання.

40. 10 березня 2006 року районний суд м. Дупніца виніс рішення. Що стосується прийнятності скарги про судовий перегляд рішення мера, то він постановив, що хоча заявник і доручив своєму юристові представляти його інтереси, вона не має права діяти від його імені, оскільки піклувальник не підписав довіреність. Тим не менш, він зазначив, що погодження піклувальником заяви на слуханні погодило також і всі процесуальні дії, зроблені юристом, а тому заява є прийнятною. Що стосується суті справи, то суд відхилив заяву, порахувавши, що у піклувальника не було жодного законного інтересу оскаржувати відмову мера, враховуючи те, що він міг сам прямо звертатись до суду із заявою про звільнення заявника від піклування. Оскільки судове рішення не підлягало оскарженню, то воно стало остаточним.

41. Нарешті, заявник стверджував, що він кілька разів усно просив свого піклувальника подати клопотання до суду про його звільнення від піклування та отримання дозволу покинути будинок. Проте всі його прохання були відхилені.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРАКТИКА

A. Правовий статус осіб, що перебувають під піклуванням, та їхнє представництво в судах

42. Стаття 5 Закону про людину та сім'ю від 9 серпня 1949 року передбачає, що особи, які не можуть самі піклуватися про себе внаслідок психічного розладу або розумової відсталості, повинні бути повністю позбавлені дієздатності та визнані недієздатними. Дорослі особи з легкими формами таких розладів повинні бути визнані обмежено дієздатними. Над особами, які повністю позбавлені дієздатності, встановлюється режим опіки (*настойничество*), а над обмежено дієздатними – режим піклування

(*попечителство*). Згідно статей 4 та 5 закону, особи, що перебувають під піклуванням, не можуть укладати правові угоди без згоди своїх піклувальників. Проте вони можуть виконувати звичайні дії, які є невід'ємною частиною повсякденного життя, і мати доступ до ресурсів, отриманих в якості винагороди за свою роботу. Відповідно, піклувальник обмежено дієздатної особи не може самостійно укладати правові угоди, які є обов'язковими для цієї особи. Це означає, що угоди, підписані тільки піклувальником і без згоди обмежено дієздатної особи, є недійсними.

43. У відповідності зі статтею 16, пунктом 2, Цивільно-процесуального кодексу («ЦПК»), осіб, які перебувають під опікою, представляють в судах їхні опікуни. Однак особи, які перебувають під піклуванням, мають право на участь у судовому розгляді за згодою їхнього піклувальника. Відповідно, піклувальник обмежено дієздатної особи не виконує функції законного представника. Піклувальник не може діяти від імені особи, що перебуває під піклуванням, але може висловити згоду або незгоду з окремими угодами такої особи (Сталев, Ж., *Болгарське цивільно-процесуальне право*. Софія, 2006 р., стор. 171). Зокрема, особа, яка знаходиться під піклуванням, може давати вказівки юристу за умови, що довіреність була підписана піклувальником (там само, стор. 173).

В. Процедура встановлення піклування

44. Існує два етапи процедури встановлення режиму піклування над особою: визнання обмеженої дієздатності та призначення піклувальника.

1. Визнання обмеженої дієздатності судами

45. Перший етап включає судову процедуру, яка у відповідний час регулювалася статтями 275-277 ЦПК 1952 року, які було відтворено без змін у статтях 336-340 нового ЦПК 2007 року. Заява про визнання обмеженої дієздатності може бути подана чоловіком (дружиною) особи або її близькими родичами, прокурором чи іншою зацікавленою особою. Суд приймає рішення після опитування відповідної особи у відкритому засіданні, - або, якщо це неможливо, після формування першого враження про стан здоров'я особи, - та опитування близьких родичів цієї особи. Якщо інформації, отриманої таким чином, недостатньо, суд може звернутися за іншими доказами, наприклад, експертно-медичним обстеженням. Згідно практики національних судів, обстеження слід призначати тоді, коли суд не може зробити висновок на підставі будь-якої іншої інформації, яка міститься у матеріалах справи, що заява про позбавлення дієздатності є необґрунтованою (Решение на ВС № 1538 от 21.VIII.1961 г. по гр. д. № 5408/61 г.; Решение на ВС № 593 от 4.III.1967 г. по гр. д. № 3218/1966 г.).

2. Призначення піклувальника адміністративними органами

46. Другий етап полягає в адміністративній процедурі по призначенню піклувальника, яка у відповідний час регулювалася главою X (статті 109-128) Сімейного кодексу 1985 року («СК»); ці положення було відтворено з незначними змінами в статтях 153-174 нового СК 2009 року. Адміністративний етап проводиться органом, який називається «органом опіки та піклування», а саме - мером або будь-яким іншим співробітником муніципальної ради, призначеного ним.

47. Піклувальника слід призначати переважно з числа родичів особи, які найкраще можуть захистити її інтереси.

С. Огляд заходів, які вживає піклувальник, та можливості його заміни

48. Заходи, що вживає піклувальник, є предметом перегляду з боку органу опіки та піклування. На прохання органу, піклувальник повинен надати звіт про свою діяльність.

Якщо будуть встановлені будь-які порушення, то орган може вимагати, щоб вони були усунені або може наказати призупинити вживані заходи (див. статтю 126, пункт 2, та статтю 125 СК 1985 року, а також статтю 170 та статті 171, пункти 2 та 3, СК 2009 року). З національного законодавства чітко не випливає, що особа, яка знаходиться під піклуванням, може звернутися до мера особисто або через іншу сторону для того, щоб той призупинив вживані піклувальником заходи.

49. Рішення мера як органа опіки та піклування як і будь-яка його відмова у призначенні піклувальника чи прийнятті інших заходів, передбачених СК, можуть, в свою чергу, бути оскаржені до суду. Їх можуть оскаржувати зацікавлені сторони або прокурор до районного суду, який виносить остаточне рішення по суті (стаття 115 СК 1985 року). Ця процедура дозволяє близьким родичам подавати клопотання про заміну піклувальника у разі конфлікту інтересів (Решение на ВС № 1249 от 23.XII.1993 г. по гр. д. № 897/93 г.). Згідно практики національних судів, повністю недієздатні особи не входять в коло «зацікавлених сторін», що мають право подавати такі заяви до суду (Определение № 5771 от 11.06.2003 г. на ВАС по адм. д. № 9248/2002). Національної судової практики, яка б свідчила, що обмежено дієздатні особи мають право це зробити, немає.

50. Крім того, орган опіки та піклування має право в будь-який час замінити піклувальника, який не виконує своїх обов'язків (стаття 113 СК 1985 року). Згідно статті 116 СК 1985 року, особа не може бути призначена піклувальником, якщо існує конфлікт інтересів між нею та підопічною особою. Стаття 123 СК 1985 року передбачає, що у випадках, коли піклувальник не може виконувати свої обов'язки або коли існує конфлікт інтересів, повинен бути призначений його заступник. В обох випадках орган опіки та піклування може також призначити спеціального представника.

D. Процедура поновлення дієздатності

51. Згідно статті 277 ЦПК 1952 року, ця процедура подібна до процедури встановлення піклування. Вона відкрита для усіх, хто вправі звернутися до суду від імені особи, щодо якої має бути встановлене піклування, а також для органу опіки та піклування і піклувальника. Вищевказане положення було відтворене в статті 340 ЦПК 2007 року. 13 лютого 1980 року Пленум Верховного Суду виніс рішення (№ 5/79), яке мало на меті уточнити деякі питання, що стосуються процедури визнання недієздатності. Пункт 10 рішення посилається на процедуру поновлення дієздатності та зазначає таке:

«Правила, що застосовуються до процедури поновлення дієздатності, такі ж самі, як і ті, що регулюють порядок визнання особи недієздатною (стаття 277 та стаття 275, пункти 1 та 2 ЦПК). Особи, які подали клопотання про застосування цього заходу, або близькі родичі вважаються відповідачами в судовому провадженні. Перешкод стороні, яка подала клопотання про визнання особи недієздатною, подати клопотання про припинення цього заходу, якщо обставини змінилися, немає.

Особи, які знаходяться під піклуванням, можуть вимагати або самі, або за згодою піклувальника, щоб цей захід було скасовано. Вони також можуть клопотати перед органом опіки та піклування або перед піклувальною радою про подачу згідно статті 277 ЦПК заяви до обласного суду, який оголосив їх недієздатними. У такому разі вони повинні довести, що заява відповідає їхнім інтересам, надавши медичну довідку. У таких випадках вони вважатимуться позивачами. Якщо піклувальник обмежено дієздатної особи, орган опіки та піклування або піклувальна рада (у випадку повністю недієздатної особи) відмовляються подати заяву до суду про поновлення дієздатності, недієздатна особа може звернутися до прокурора, щоб це зробив він (Постановление № 5/79 от 13.II.1980 г., Пленум на ВС)».

52. Крім того, уряд привів у якості прикладу справу, в якій провадження щодо перегляду правового статусу повністю недієздатної особи було порушене за заявою піклувальника, а особа була звільнена з-під опіки (Решение № 1301 от 12.11.2008 г. на ВКС по гр. Д. № 5560/2007 г., V г.о.).

Е. Дійсність угод, підписаних представниками недієздатних осіб

53. Стаття 26(2) Закону про зобов'язання та угоди 1950 року передбачає, що договори, які порушують закон або були укладені за відсутності згоди, вважаються нікчемними.

54. Згідно статті 27 того ж закону, угоди, укладені представниками осіб, позбавлених дієздатності, в порушення застосовних норм, вважаються оспорюваними. На нікчемність угоди можна посилається у будь-яких випадках, в той час як те, що угода є оспорюваною, можна встановити лише в суді. Право посилається на оспорюваність угоди обмежується трьохрічним строком давності з моменту звільнення з-під піклування, якщо піклувальника не було призначено. В інших випадках такий строк починає перебігати з моменту, коли було призначено піклувальника (стаття 32(2) у поєднанні зі статтею 115(1)(е) вищезазначеного закону; див. також Решение на ВС № 668 от 14.III.1963 г. по гр. д. № 250/63 г., I г. о., Решение на Окръжен съд – Стара Загора от 2.2.2010 г. по т. д. № 381/2009 г. на I състав, Решение на Районен съд Стара Загора № 459 от 19.5.2009 г. по гр. д. № 1087/2008).

Ф. Місце проживання недієздатних осіб

55. Згідно статті 120 та статті 122, пункту 3, СК 1985 року, особи, позбавлені дієздатності, вважаються такими, що проживають за адресою свого піклувальника, якщо «виняткові обставини» не вимагають від них, щоб вони жили в іншому місці. У разі, якщо місце проживання змінено без згоди піклувальника, піклувальник може звернутися до районного суду, щоб той наказав особі повернутись до офіційного місця проживання. Згідно статті 163, пунктів 2 та 3, СК 2009 року, до прийняття рішення в таких випадках суд зобов'язаний допитати особу, що перебуває під піклуванням. Якщо він встановить, що існують «виняткові обставини», він повинен відмовити в наказі про повернення особи і негайно повідомити муніципальний відділ соціальної допомоги для того, щоб були прийняті міри захисту.

56. Наказ районного суду можна оскаржити в апеляційному порядку до голови обласного суду, хоча його виконання не може бути призупинене.

Г. Поміщення недієздатних осіб до будинків соціальної допомоги для повнолітніх осіб з психічними розладами

57. Згідно Закону про соціальну допомогу 1998 року, соціальна допомога надається особам, які за медичними та соціальними показниками не можуть самостійно задовольнити свої основні потреби шляхом праці, використання своїх власних коштів або за допомогою осіб, зобов'язаних за законом доглядати за ними (стаття 2 закону). Соціальна допомога полягає у наданні різної фінансової допомоги, допомоги в натуральній формі та соціальних послуг, включаючи розміщення до спеціалізованих закладів. Така допомога надається на основі індивідуальної оцінки потреб відповідних осіб і згідно з їхніми побажаннями та особистим вибором (стаття 16(2)).

58. Згідно підзаконних актів, прийнятих на виконання Закону про соціальну допомогу 1998 року (*Правилник за прилагане на Закона за социално подпомагане*), наступні три категорії закладів вважаються «спеціалізованими закладами» для надання соціальної допомоги: (1) дитячі будинки (будинки для дітей, позбавлених піклування батьків, будинки для дітей з обмеженими фізичними можливостями та будинки для дітей з розумовою відсталістю); (2) будинки для повнолітніх осіб з обмеженими можливостями (будинки для повнолітніх осіб із розумовою відсталістю, будинки для повнолітніх осіб із психічними розладами, будинки для повнолітніх осіб з фізичними вадами, будинки для повнолітніх осіб з сенсорними вадами, будинки для повнолітніх осіб, які страждають на деменцію), і (3) будинки престарілих (правило 36(3)). Соціальна допомога надається в

спеціалізованих закладах тоді, коли її більше неможливо отримувати за місцем проживання (правило 36(4)). Згідно з національним законодавством, поміщення недієздатної особи до будинку соціальної допомоги не вважається однією з форм позбавлення волі.

59. Крім того, згідно з Указом № 4 від 16 березня 1999 року про умови отримання соціальної допомоги, прийнятим 16 березня 1999 року (*Наредба № 4 за условията и реда за извършване на социални услуги*), повнолітні особи з психічними розладами поміщаються до спеціалізованих будинків соціальної допомоги тоді, коли неможливо забезпечити їх необхідною медичною допомогою в сімейному оточенні (стаття 12, пункт (4), та стаття 27 указу). Стаття 33(1), пункт (3), указу передбачає, що коли особа поміщується до будинку соціальної допомоги, необхідно видати медичне свідоцтво про стан її здоров'я. Згідно статті 37(1) указу, угода про поміщення до установи соціальної допомоги укладається між спеціалізованою установою та зацікавленою особою або її законним представником на основі типової угоди, затвердженої Міністерством праці та соціальної політики. Особа може бути переведена до іншого будинку або може покинути установу, до якої її було поміщено: (1) на її прохання або на прохання її законного представника, надане у письмовій формі на ім'я директора установи; (2) якщо відбулись такі зміни в стані її психічного та/або фізичного здоров'я, що він більше не відповідає профілю установи; (3) у разі несплати щомісячного соціального внеску протягом більш ніж одного місяця; (4) у разі систематичного порушення правил внутрішнього розпорядку установи; або (5) у разі підтвердженої наркотичної залежності.

60. Крім того, Закон про охорону здоров'я 2005 року, який замінив Закон про охорону громадського здоров'я 1973 року, встановлює систему, яка регулює поміщення до психіатричної лікарні для примусового лікування.

Н. Призначення спеціального представника у випадку конфлікту інтересів

61. Стаття 16, пункт 6, ЦПК передбачає, що у разі конфлікту інтересів між особою, яка має представника, та представником, суд повинен призначити спеціального представника. Болгарські суди застосовували це положення в певних ситуаціях, пов'язаних із конфліктом інтересів неповнолітніх та їхніх законних представників. Так, відмова призначити спеціального представника була визнана такою, що прирівнюється до істотного порушення норм, які регулюють процедуру встановлення батьківства (Решение на ВС № 297 от 15.04.1987 г. по гр. д. № 168/87 г., II г. о.), спори між прийомними та біологічними батьками (Решение на ВС № 1381 от 10.05.1982 г. по гр. д. № 954/82 г., II г. о.) або майнові спори (Решение № 643 от 27.07.2000 г. на ВКС по гр. д. № 27/2000 г., II г. о.; Определение на ОС – Велико Търново от 5.11.2008 г. по в. ч. гр. д. № 963/2008).

І. Відповідальність держави

62. Стаття 2(1) Закону про відповідальність держави та громади за шкоду 1988 року (*Закон за отговорността на държавата и общините за вреди* – назву було змінено в 2006 році) передбачає, що держава несе відповідальність за шкоду, спричинену приватним особам у результаті судового рішення, яке санкціонувало певні типи позбавлення волі особи, якщо таке рішення було скасовано як неправомірне.

63. Стаття 1(1) того ж закону передбачає, що держава та територіальна громада несуть відповідальність за шкоду, заподіяну приватним особам та іншим юридичним особам в результаті неправомірних рішень, дій або бездіяльності їхніх органів або посадових осіб при виконанні своїх адміністративних обов'язків.

64. У низці рішень різні національні суди встановили, що це положення поширюється і на шкоду, заподіяну ув'язненим у результаті поганих умов або недостатнього лікування у в'язниці, а у відповідних випадках частково або повністю задовольнили позови про

компенсацію, подані відповідними ув'язненими (реш. от 26.01.2004 г. по гр. д. № 959/2003, ВКС, IV г. о., та реш. № 330 от 7.08.2007 г. по гр. д. № 92/2006, ВКС, IV г. о.).

65. Судових рішень, де було б встановлене поширення зазначеного вище положення на заяви про погані умови проживання в будинках соціальної допомоги, не було.

66. Крім того, з практики національних судів вбачається, що відповідно до статті 1(1) даного закону, будь-яка особа, чиє здоров'я погіршилося у зв'язку з тим, що органи, які перебувають під керівництвом Міністерства охорони здоров'я, не виконали свого обов'язку щодо забезпечення регулярної поставки препаратів, може притягувати адміністративні органи до відповідальності та отримувати компенсацію (реш. № 211 от 27.05.2008 г. по гр. д. № 6087/2007, ВКС, V г. о.).

67. Нарешті, на державу та її органи поширюється дія загальних норм деліктної відповідальності за інші форми шкоди, спричиненої, наприклад, у результаті смерті особи, яка знаходилася під опікою, під час її втечі з будинку соціальної допомоги для повнолітніх осіб з розумовою відсталістю, у зв'язку з невиконанням персоналом будинку свого обов'язку постійного нагляду (реш. № 693 от 26.06.2009 г. по гр. д. № 8/2009, ВКС, III г. о.).

Ж. Арешт поліцією за Законом про Міністерство внутрішніх справ 2006 року

68. Згідно з цим законом, поліція, серед іншого, вправі заарештувати будь-кого, хто з причини тяжкого психічного розладу та своєї поведінки становить загрозу громадському порядку або ставить своє власне життя в явну небезпеку (стаття 63(1)-(3)). Відповідна особа може оскаржити законність свого арешту до суду, який повинен прийняти рішення невідкладно (стаття 63(4)).

69. Крім того, в обов'язки поліції входить розшук зниклих безвісти осіб (стаття 139(3)).

К. Інформація, надана заявником про розшук осіб, які втекли з будинків соціальної допомоги для повнолітніх осіб із психічними розладами

70. Болгарський Гельсінський комітет провів опитування серед поліцейських відділків щодо розшуку осіб, які втекли з будинку соціальної допомоги такого типу. Як вбачається з опитування, єдиної практики не існує. Деякі поліцейські зазначають, що коли співробітники закладу просили їх розшукати зниклих безвісти, вони проводили розшук і доставляли особу до поліцейського відділу, перш ніж проінформувати заклад. Інші офіцери пояснили, що вони розшукували особу, але, не маючи права здійснювати її арешт, просто повідомляли співробітників закладу, які потім самі забирали особу.

Л. Статистика, надана заявником по судовим справам про позбавлення цивільної дієздатності

71. Болгарський Гельсінський комітет отримав статистику з восьми обласних судів про результати розгляду судових справ про поновлення дієздатності в період з січня 2002 року по вересень 2009 року. За цей період 677 осіб були позбавлені дієздатності. У тридцяти шести випадках були проведені судові процедури про поновлення дієздатності: десять справ закінчились скасуванням заходу; у восьми справах повну недієздатність було замінено на обмежену; в чотирьох справах заяви було відхилено; в семи справах суди закрили провадження; розгляд інших справ ще не завершився.

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ІНСТРУМЕНТИ

A. Конвенція про права інвалідів, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 13 грудня 2006 року (Резолюція A/RES/61/106)

72. Дана Конвенція вступила в силу 3 травня 2008 року. Болгарія підписала її 27 вересня 2007 року, але ще не ратифікувала. Відповідні положення Конвенції передбачають таке:

Стаття 12 ***Рівність перед законом***

«1. Держави-учасниці підтверджують, що кожний інвалід, де б він не знаходився, має право на рівний правовий захист.

2. Держави-учасниці визнають, що інваліди мають правоздатність нарівні з іншими в усіх аспектах життя.

3. Держави-учасниці вживають належних заходів для надання інвалідам доступу до підтримки, якої вони можуть потребувати під час реалізації своєї правоздатності.

4. Держави-учасниці забезпечують, щоб усі заходи, пов'язані з реалізацією правоздатності, передбачали належні та ефективні гарантії недопущення зловживань відповідно до міжнародного права з прав людини. Такі гарантії повинні забезпечувати, щоб заходи, пов'язані з реалізацією правоздатності, орієнтувалися на повагу до прав, волі та побажань особи, були вільні від конфлікту інтересів і недоречного впливу, були домірні обставинам цієї особи й пристосовані до них, застосовувалися протягом якомога меншого строку й регулярно перевірялися компетентним, незалежним та безстороннім органом чи судовою інстанцією. Ці гарантії повинні бути домірні тій мірі, якою такі заходи зачіпають права та інтереси цієї особи.

5. З урахуванням положень цієї статті держави-учасниці вживають усіх належних і ефективних заходів для забезпечення рівних прав інвалідів на володіння майном і його успадкування, на управління власними фінансовими справами, а також на рівний доступ до банківських позик, іпотечних кредитів та інших форм фінансового кредитування й забезпечують, щоб інваліди не позбавлялися довільно свого майна».

Стаття 14 ***Свобода та особиста недоторканність***

1. Держави-учасниці забезпечують, щоб інваліди нарівні з іншими:

(а) користувалися правом на свободу та особисту недоторканність;

(б) не позбавлялися волі незаконно чи свавільно й щоб будь-яке позбавлення волі відповідало закону, а наявність інвалідності в жодному випадку не ставала підставою для позбавлення волі.

2. Держави-учасниці забезпечують, щоб у випадку, коли на підставі якої-небудь процедури інваліди позбавляються волі, у них нарівні з іншими були гарантії, що узгоджуються з міжнародним правом з прав людини, і щоб поводження з ними відповідало цілям і принципам цієї Конвенції, включаючи забезпечення розумного пристосування.

B. Рекомендація № R (99) 4 Комітету Міністрів Ради Європи про принципи правового захисту повнолітніх недієздатних осіб (прийнята 23 лютого 1999 року)

73. Відповідні частини цієї Рекомендації передбачають наступне:

Принцип 2 - Гнучкість правового регулювання

«1. Заходи захисту та інші правові механізми, що використовуються для захисту особистих та економічних інтересів повнолітніх недієздатних осіб, повинні бути достатніми по своєму об'єму та гнучкості для забезпечення відповідного правового регулювання відповідно до різних ступенів недієздатності та різних ситуацій.

...
4. Різноманітні заходи захисту повинні включати у відповідних випадках ті, які не обмежують дієздатність зацікавленої особи».

Принцип 3 - Максимальне збереження дієздатності

«1. Наскільки це можливо, законодавча база повинна визнавати, що можуть існувати різні ступені недієздатності і що недієздатність може змінюватись з плином часу. Відповідно, міра захисту не повинна автоматично призводити до повного позбавлення дієздатності. Тим не менш, обмеження дієздатності може бути можливим у випадках, коли це є необхідним для захисту зацікавленої особи.

2. Зокрема, міра захисту не повинна автоматично позбавляти зацікавлену особу права голосу, заповідати своє майно, погоджуватися або відмовлятися від будь-якого втручання у сфері охорони здоров'я або приймати інші рішення особистого характеру в будь-який час, коли її дієздатність дозволяє їй це робити ...».

Принцип 6 – Пропорційність

«1. Там, де необхідно застосувати міру захисту, така міра повинна бути пропорційною ступеню дієздатності особи та враховувати індивідуальні обставини та потреби зацікавленої особи.

2. Міра захисту повинна зачіпати дієздатність, права та свободи зацікавленої особи в мінімальному ступені, який відповідає меті такого втручання...».

Принцип 13 - Право бути заслуханим особисто

«Зацікавлена особа повинна мати право бути заслуханою особисто в ході будь-якого судового провадження, що може вплинути на її дієздатність».

Принцип 14 - Тривалість, перегляд та оскарження

«1. Заходи захисту повинні, коли це можливо і відповідає обставинам, бути обмежені в строковій застосованні. Слід приділяти увагу питанню періодичного перегляду заходів.

...
3. Повинно існувати ефективне право оскарження».

С. Звіти за результатами візитів до Болгарії Європейського Комітету з попередження катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (Комітет)

1. Звіт Комітету за результатами його візиту з 16 по 22 грудня 2003 року, опублікований 24 червня 2004 року

74. У цьому звіті описується ситуація, що стосується осіб, які були поміщені органами влади до соціальних закладів для людей з психічними розладами або недоумством, що знаходяться у віданні Міністерства праці та соціальної політики. Частина II.4 звіту присвячена будинку соціальної допомоги Пастри.

75. Комітет зазначив, що будинок розрахований на 105 чоловік; у ньому було зареєстровано 92 мешканця чоловічої статі, з яких вісімдесят шість були присутні під час візиту. Двоє мешканців втекли, а інші перебували в себе вдома у відпустці. Близько 90% мешканців страждали на шизофренію, а інші - від недоумства. Більшість з них провели в установі багато років, а виписували звідси досить рідко.

76. Згідно з висновками Комітету, приміщення будинку соціальної допомоги Пастри знаходились у жалюгідному ремонтно-санітарному стані, а будинок погано опалювався.

77. Зокрема, в приміщеннях не було проточної води. Мешканці прали у холодній воді надворі і часто були неголені та немиті. Ванна кімната, яка відчинялась один раз на тиждень, була занедбаною та старою.

78. Туалети, які також знаходилися надворі, представляли собою старі кабінки з дірками, викопаними у землі. Вони перебували в огидному стані, а їхнє відвідування було небезпечним. Крім того, основні туалетні приналежності рідко забезпечувались.

79. У звіті наголошується, що забезпечення харчуванням було недостатнім. Мешканці отримували їжу тричі на день, у тому числі 750 г хліба. Молока та яєць ніколи не було в раціоні, а свіжі фрукти та овочі були рідкістю. Дієтичне харчування не надавалось.

80. Єдиною формою лікування в будинку було надання медикаментів. Мешканці, які вважались хронічними психіатричними пацієнтами, що потребували підтримуючої терапії, були приписані амбулаторно за психіатром в Дупніці. Психіатр відвідував будинок один раз на два-три місяці, а також на вимогу. Крім того, мешканців могли доставити до психіатра, - який щотижня проводив операції в сусідньому місті Ріла, - якщо спостерігалися зміни в їхньому психічному стані. Всі мешканці проходили психіатричну експертизу двічі на рік, що надавало їм можливість переглянути та, за необхідності, змінити своє лікування. Майже всі мешканці отримували психіатричне медикаментозне лікування, яке реєструвалось у спеціальній картці та надавалось медичними сестрами.

81. Окрім надання ліків, ніяких інших терапевтичних заходів мешканцям, що жили пасивним і монотонним життям, не організовувалось.

82. Комітет дійшов висновку, що такі умови створили ситуацію, яку можна прирівняти до нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження. Він звернувся до болгарських органів влади з проханням про закриття в терміновому порядку будинку соціальної допомоги Пастри. У своїй відповіді від 13 лютого 2004 року болгарські органи влади визнали, що будинок не відповідав європейським стандартам медичної допомоги. Вони заявили, що установу буде закрито в пріоритетному порядку, а її мешканців буде переведено до інших установ.

83. Комітет також зазначив в частині II.7 звіту, що в більшості випадків поміщення людей з психічними розладами до спеціалізованих закладів призводило до фактичного позбавлення волі. Тому процедура поміщення мала забезпечуватись відповідними гарантіями, в тому числі об'єктивним медичним, і зокрема психіатричним, висновком. Також було дуже важливим, щоб ці особи мали право на звернення до суду, який би міг невідкладно прийняти рішення про правомірність їхнього поміщення до закладу. Комітет рекомендував, щоб таке право в Болгарії гарантувалося (див. пункт 52 звіту).

2. Звіт Комітету за результатами візиту з 10 по 21 вересня 2006 року, опублікований 28 лютого 2008 року

84. У цьому звіті Комітет знову рекомендував передбачити введення судового перегляду законності поміщення до закладу соціальної допомоги (див. пункти 176-177 звіту).

85. Він також рекомендував, що слід докладати зусиль для того, щоб поміщення до будинків для осіб з психічними розладами та/або деменцією в повній мірі відповідало духові та букві закону. Угоди про надання соціальної допомоги повинні зазначати законні права мешканців, включаючи можливість подачі скарг до зовнішнього органу. Крім того, мешканці, які не можуть розуміти суті угоди, повинні отримувати відповідну допомогу (див. пункт 178 звіту).

86. Нарешті, Комітет закликав болгарські органи влади вжити необхідних заходів для того, щоб уникнути конфліктів інтересів, які виникають у зв'язку з призначенням співробітника закладу соціальної допомоги в якості піклувальника мешканця того ж самого закладу (див. пункт 179 звіту).

87. Комітет ще раз відвідав будинок соціальної допомоги Пастри під час свого чергового візиту до Болгарії в жовтні 2010 року.

IV. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВО

A. Доступ до суду у справах про поновлення дієздатності

88. Порівняльне дослідження національного законодавства двадцяти держав-членів Ради Європи свідчить, що в переважній більшості випадків (Хорватія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Люксембург, Монако, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Швеція, Швейцарія та Туреччина), закон надає право кожному, кого було позбавлено дієздатності, особисто звертатися до суду для скасування цього заходу.

89. В Україні особи, яких було оголошено обмежено дієздатними, можуть самі звертатися до суду із заявою про скасування заходу; це не стосується тих, кого було оголошено повністю недієздатними, але вони, тим не менш, можуть оскаржувати в суді будь-які дії, вчинені їхнім опікуном.

90. Судове провадження про припинення дії рішення, за яким особу було визнано недієздатною, не може порушуватись самою зацікавленою особою в Латвії (де заява може бути подана прокурором або піклувальною радою) та в Ірландії.

B. Поміщення недієздатних осіб до спеціалізованого закладу

91. Порівняльно-правове дослідження законодавства двадцяти держав-учасниць Конвенції демонструє, що в Європі не існує єдиного підходу до питання про розміщення недієздатних осіб до спеціалізованих закладів, особливо відносно органу, уповноваженого приймати рішення про розміщення, та гарантій, які надаються відповідним особам. Тим не менш, можна зазначити, що в деяких країнах (Австрії, Естонії, Фінляндії, Франції, Німеччині, Греції, Польщі, Португалії та Туреччині) рішення про примусове розміщення особи до закладу на тривалий строк безпосередньо приймається або схвалюється суддею.

92. Інші правові системи (Бельгія, Данія, Угорщина, Ірландія, Латвія, Люксембург, Монако та Великобританія) дозволяють піклувальнику, близьким родичам або адміністративним органам приймати рішення про розміщення до спеціалізованого закладу без санкції судді. Також вбачається, що в усіх вищезгаданих країнах до розміщення застосовується низка суттєвих вимог, які, зокрема, стосуються здоров'я людини, існування небезпеки або ризику та/або надання медичних свідоцтв. Крім того, серед гарантій декількох національних правових систем передбачені зобов'язання допитати зацікавлену особу або з'ясувати її точку зору з питання про її розміщення, встановлення законом або судом граничних термінів для припинення або перегляду розміщення, а також можливість надання правової допомоги.

93. У деяких країнах (Данії, Естонії, Німеччині, Греції, Угорщині, Ірландії, Латвії, Польщі, Словаччині, Швейцарії та Туреччині) зацікавлена особа має можливість без згоди свого піклувальника оскаржити рішення про початкове розміщення до закладу.

94. Нарешті, деякі держави (Данія, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Греція, Ірландія, Латвія, Польща, Швейцарія та Туреччина) прямо дозволяють зацікавленій особі звертатись періодично до суду із заявою про перегляд законності тривалого розміщення.

95. Слід також зазначити, що законодавство багатьох країн про дієздатність або розміщення в спеціалізовані заклади нещодавно було змінено (Австрія - в 2007, Данія - в 2007, Естонія - в 2005, Фінляндія - в 1999, Франція - в 2007, Німеччина - в 1992, Греція - в 1992, Угорщина - в 2004, Латвія - в 2006, Польща - в 2007, Україна - в 2000, Великобританія - в 2005 роках) або знаходиться в процесі внесення змін (Ірландія). Ці законодавчі реформи спрямовані на підсилення правового захисту недієздатних осіб шляхом надання їм або права прямого доступу до суду для перегляду їхнього статусу або додаткових гарантій, якщо їх було примусово поміщено до спеціалізованих закладів.

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 § 1 КОНВЕНЦІЇ

96. Заявник скаржився про те, що його поміщення до будинку соціальної допомоги Пастри становило порушення статті 5 § 1 Конвенції.

Стаття 5 § 1 передбачає:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

- (а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
- (б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
- (с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
- (d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;
- (е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;
- (f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

A. Попередні міркування

97. Велика палата відзначає, що уряд підтримав перед нею свої заперечення щодо стверджуваного невичерпання внутрішніх засобів правового захисту відносно скарги про порушення статті 5 § 1, які він піднімав перед Палатою.

98. Заперечення ґрунтувались на наступних аргументах. По-перше, у відповідності зі статтею 277 ЦПК, заявник міг в будь-який час сам звернутись до суду з питанням про поновлення своєї дієздатності, а звільнення від піклування дозволило б йому залишити будинок за власним бажанням. По-друге, його близькі родичі не скористалися можливістю, доступною деяким з них згідно статей 113 та 115 СК, клопотати перед органом опіки та піклування про заміну його піклувальника. Згідно тверджень уряду, в разі відмови родичі заявника могли б звернутися до суду, який розглянув би клопотання по суті та, за необхідності, призначив би нового піклувальника, який потім зміг би припинити угоду про поміщення. Уряд також стверджував по суті, що близькі родичі заявника могли оскаржити угоду, підписану між піклувальником Р.П. та будинком соціальної допомоги Пастри. Нарешті, він зазначив, що заявник міг сам клопотати перед органом опіки та піклування про призначення йому спеціального представника з причини стверджуваного конфлікту інтересів з його піклувальником, щоб згодом клопотати про виписку з будинку та встановлення його місця проживання в іншому місці (стаття 123, пункт 1, СК).

99. Велика палата зазначає, що у своєму рішенні про прийнятність від 29 червня 2010 року Палата дійшла висновку, що це заперечення стосувалось питань, які були тісно пов'язані з питаннями, що виникають у зв'язку зі скаргою заявника за статтею 5 § 4, і тому приєднала це заперечення до розгляду суті справи по цій статті.

100. Крім того, встановивши, що питання про те, чи мало місце «позбавлення волі» за змістом статті 5 § 1 у даній справі, було тісно пов'язане з розглядом скарги по суті в рамках цієї статті, Палата так само приєднала це питання до розгляду справи по суті. Велика палата не вбачає підстав ставити під сумнів висновки Палати з цих питань.

В. Чи був заявник позбавлений волі за змістом статті 5 § 1

1. Аргументи сторін

(а) Заявник

101. Заявник стверджував, що хоча за національним законодавством поміщення людей з психічними розладами до закладу соціальної допомоги вважається «добровільним», його поміщення до будинку соціальної допомоги Пастри було позбавленням волі. Він стверджував, що, як і у справі «*Storck проти Німеччини*» (№ 61603/00, ECHR 2005-V), в його справі вбачались як об'єктивні, так і суб'єктивні елементи затримання.

102. Що стосується характеру заходу, то заявник стверджував, що проживання у будинку соціальної допомоги в віддаленому гірському місці становило фізичну ізоляцію від суспільства. Він не міг залишити будинок за власною ініціативою, оскільки не маючи документів, що засвідчують особу, та грошей, він скоро зіткнувся би з ризиком затримання поліцією під час планової перевірки, що є широко розповсюдженою практикою в Болгарії.

103. Покинути будинок соціальної допомоги можна було лише отримавши дозвіл. Відстань близько 420 км між установою та його рідним містом і той факт, що він не міг користуватись своєю пенсією по інвалідності, не давали йому можливості з'їздити до Русе більше, ніж три рази. Заявник також стверджував, що керівництво будинку відмовляло йому в дозволі подорожувати і в багатьох інших випадках. Він додав, що у відповідності з практикою, яка не мала ніякої правової підстави, мешканці, які покинули будинок на довше, ніж дозволений строк, вважалися втікачами і їх розшукувала поліція. У цьому зв'язку він зазначив, що один раз поліція затримала його в Русе, і що хоча вона не відвезла його назад до будинку, той факт, що директор попросив знайти його та повернути назад, свідчив про очевидне обмеження його права на особисту свободу. Він вказав, що поліція затримала його та тримала під вартою, не повідомивши його про підстави затримання, допоки за ним не приїхали співробітники будинку, аби забрати його. Оскільки його назад повернули силоміць, то не було суттєвим те, що ті, хто це робили, були співробітниками будинку.

104. Заявник також зазначив, що його утримання в будинку тривало вже понад вісім років і що його надії колись його залишити були марними, оскільки рішення повинно було бути схвалене його піклувальником.

105. Що стосується наслідків свого поміщення, то заявник акцентував на серйозності режиму, в якому він перебував. Його професійна діяльність, лікування та всі дії підлягали ретельному та оперативному спостереженню з боку співробітників будинку. Він був зобов'язаний дотримуватись строгого розпорядку дня, вставати, лягати спати та харчуватися у встановлений час. Він не мав вільного вибору щодо одягу, приготування їжі, участі у культурних заходах та розвитку відносин з іншими людьми, в тому числі інтимних, оскільки всі мешканці будинку були чоловіками. Йому дозволялось дивитись телевізор лише вранці. Відповідно, його перебування в будинку викликало помітне погіршення його добробуту і початок синдрому поміщення до закритого закладу, іншими словами, нездатність до повторної інтеграції в суспільство та ведення нормального способу життя.

106. Що стосується суб'єктивного елементу, то заявник стверджував, що його ситуація відрізнялася від тієї, що була розглянута у справі «*Н.М. проти Швейцарії*» (№ 39187/98, ECHR 2002-II), в якій заявниця дала згоду на своє поміщення до спеціалізованого закладу.

Він же ніколи такої згоди не давав. Його тодішня піклувальниця, пані Р.П. (див. вище, пункт 12), не радилася з ним з питання його поміщення; більше того, він навіть не знав її і не був проінформований про існування угоди про поміщення від 10 грудня 2002 року (див. вище, пункт 14), яку він ніколи не підписував. Ці обставини відображають широко розповсюджену практику в Болгарії, згідно з якою, якщо особу було визнано недієздатною, хай навіть обмежено, вона вважається нездатною висловлювати свої побажання. Крім того, з медичних документів випливало, що бажання заявника покинути будинок тлумачилося не як вільно виражене бажання, а швидше як ознака його психічного захворювання.

107. Нарешті, у справі «*Н.М. проти Швейцарії*» (див. вище) органи влади базували своє рішення про поміщення заявниці до спеціалізованого закладу на ретельному вивченні фактів, які показали, що умови проживання у її власному будинку серйозно погіршилися в результаті відсутності співпраці з її боку з органом соціальної допомоги. На відміну від цієї справи, заявникові ніколи не пропонували і він ніколи не відмовлявся від альтернативної соціальної допомоги в домашніх умовах.

(b) Уряд

108. У своїх письмових зауваженнях перед Палатою уряд визнав, що обставини справи фактично означали, що йшла мова про «позбавлення волі» за змістом статті 5 § 1 Конвенції. Тим не менш, на відкритому слуханні та при розгляді справи Великою палатою він стверджував, що стаття 5 не застосовувалась. Він відзначив у цьому зв'язку, що заявник не був примусово поміщений до психіатричного закладу державними органами відповідно до Закону про охорону громадського здоров'я, а був поміщений до будинку соціальної допомоги на прохання свого піклувальника, на підставі цивільно-правової угоди та відповідно до законодавства про соціальну допомогу. Так, за Законом про соціальну допомогу 1998 року (див. вище, пункти 57-60) особи, які потребують допомоги, в тому числі особи з психічними вадами, можуть звертатись за наданням різних соціальних та медичних послуг як особисто, так і через своїх представників. Будинки для повнолітніх осіб із психічними вадами надають широкий спектр послуг такого роду, тому поміщення до таких установ не може розглядатись як позбавлення волі.

109. Що стосується конкретних обставин справи, то уряд наголосив, що заявник ніколи прямо та свідомо не заперечував проти його поміщення до будинку, а тому не можна робити висновок, що захід був примусовим. Крім того, він міг залишити будинок у будь-який час.

110. Крім того, заявник заохочувався працювати в сільському ресторані в міру своїх здібностей, і йому тричі надавалася відпустка. Причина, з якої він двічі повертався з Русе до кінця дозволеного строку відпустки (див. вище, пункт 27), полягала в тому, що він не мав житла. Крім того, уряд стверджував, що поліція ніколи не повертала заявника до будинку. Він визнав, що у вересні 2006 року директор був змушений звернутися до поліції з проханням розшукати його, тому що він ще не повернувся (див. вище, пункт 28). Тим не менш, у справі «*Dodov проти Болгарії*» (№ 59548/00, 17 січня 2008 року) було чітко встановлено позитивне зобов'язання держави дбати про людей, поміщених до соціальних закладів. На думку уряду, вчинені директором дії становили частину такого зобов'язання.

111. Уряд також зазначив, що заявник був недієздатним і не міг користуватись сприятливим сімейним середовищем, житлом та достатніми ресурсами для самостійного життя. Посилаючись у цьому зв'язку на рішення у справах «*Н.М. проти Швейцарії*» (див. вище) та «*Nielsen проти Данії*» (28 листопада 1988 року, Series A no. 144), він стверджував, що поміщення заявника до будинку було лише мірою захисту, яка була прийнята лише в його інтересах та яка була належною відповіддю на крайню соціальну та медичну необхідність; таку відповідь не можна вважати примусовою.

(с) Третя сторона

112. Організація «Інтерайтс» надала наступні загальні зауваження. Вона зазначила, що провела дослідження практики поміщення людей з психічними вадами до спеціалізованих закладів в країнах центральної та східної Європи. Згідно з висновками дослідження, в більшості випадків поміщення до таких закладів можна розглядати як фактичне позбавлення волі.

113. Будинки соціальної допомоги часто розташовані у важкодоступних сільських і гірських районах. Якщо вони й розташовані поблизу міст, то вони оточені високими стінами або парканами, а ворота заперті на ключ. Як правило, мешканці могли залишати будинок лише маючи офіційний дозвіл його директора і протягом обмеженого часу. У випадку несанкціонованого залишення будинку поліція мала право розшукати та повертати відповідних осіб. Такий же самий обмежувальний режим застосовувався до всіх мешканців без будь-якої різниці щодо їхнього правового статусу - повної дієздатності або обмеженої чи повної недієздатності - і, на думку Інтерайтс, це було вирішальним фактором. Питання про те, чи було поміщення примусовим або добровільним, взагалі не розглядалось.

114. Що стосується аналізу суб'єктивного аспекту поміщення, то Інтерайтс стверджувала, що згода відповідних осіб була питанням, яке вимагало пильної уваги. Необхідно докладати ретельних зусиль, аби з'ясувати їхні справжні бажання, незважаючи на недієздатність, яку може бути встановлено у їхньому випадку. Інтерайтс стверджувала, що насправді коли недієздатні особи центральної та східної Європи стикаються з вибором між нестабільним, бездомним існуванням та відносною безпекою, що пропонується в будинку соціальної допомоги, вони можуть зробити вибір на користь останньої просто тому, що система державної соціальної допомоги не пропонувала їм альтернативних послуг. Однак це не означає, що відповідні особи можуть вважатися такими, що добровільно погодилися на поміщення.

2. Оцінка Суду

(а) Загальні засади

115. Суд повторює, що різниця між позбавленням волі та обмеженням свободи пересування, причому остання регулюється статтею 2 Протоколу № 4, полягає лише у ступені або інтенсивності, а не у їхньому характері чи сутті. Хоча процес перекваліфікації однієї з цих категорій в іншу іноді виявляється непростим завданням, оскільки деякі пограничні випадки визначаються чисто суб'єктивною думкою, Суд не може уникнути вибору, від якого залежить застосовність або незастосовність статті 5 (див. рішення у справі «*Guzzardi проти Італії*» від 6 листопада 1980 року, §§ 92-93, Series A no. 39). Для того, щоб визначити, чи був хтось позбавлений волі, відправною точкою повинна служити конкретна ситуація; також слід враховувати цілий ряд таких критеріїв, як тип, тривалість, наслідки і спосіб даного заходу (див. згадані вище рішення у справах «*Storck*», § 71, та «*Guzzardi*», § 92).

116. Стосовно позбавлення волі з причин психічного здоров'я Суд постановив, що особа може вважатися «затриманою» навіть протягом періоду, коли вона знаходилась у відкритій палаті лікарні з постійним самостійним доступом до відкритого двору лікарні та можливістю самостійно залишити територію лікарні (див. рішення у справі «*Ashingdane проти Сполученого Королівства*» від 28 травня 1985 року, § 42, Series A no. 93).

117. Крім того, стосовно поміщення психічнохворих осіб до установ Суд постановив, що поняття позбавлення волі містить не лише об'єктивний елемент утримання особи в певному обмеженому просторі протягом проміжку часу, що не є незначним. Особа може вважатися такою, що була позбавлена волі, лише тоді, коли, в якості додаткового суб'єктивного елемента, вона не надала згоди на таке утримання (див. згадане вище рішення у справі «*Storck*», § 74).

118. Суд встановив, що мало місце позбавлення волі за таких обставин: (а) якщо заявник, якого було оголошено недієздатним і поміщено до психіатричної лікарні на прохання його законного представника, безуспішно намагався покинути лікарню (див. рішення у справі «*Shtukurov проти Росії*» від 27 березня 2008 року, № 44009/05, § 108); (б) якщо заявниця спочатку погодилася на своє поміщення до клініки, а згодом намагалася втекти з неї (див. згадане вище рішення у справі «*Storck*», § 76), і (с) коли заявник був повнолітньою особою, яка не могла висловити свою згоду на поміщення до психіатричного закладу, з якого, однак, вона ніколи не намагалася втекти (див. рішення у справі «*H.L. проти Сполученого Королівства*», № 45508/99, §§ 89-94, ECHR 2004-IX).

119. Суд також зазначив, що право на свободу є настільки важливим у демократичному суспільстві, що особа не може втратити право захисту Конвенцією лише з тієї підстави, що вона погодилася на своє затримання (див. рішення у справі «*De Wilde, Ooms та Versyp проти Бельгії*» від 18 червня 1971 року, §§ 64-65, Series A no. 12), особливо коли не заперечується те, що ця особа юридично не здатна надавати згоду або не погоджуватися із запропонованим заходом (див. згадану вище справу «*H.L. проти Сполученого Королівства*», § 90).

120. Крім того, Суд мав можливість зазначити, що перше речення статті 5 § 1 повинне бути витлумачене як таке, що встановлює позитивне зобов'язання держави щодо захисту свободи осіб, які знаходяться під її юрисдикцією. Інакше існував би значний пробіл в захисті від свавільного затримання, і це було б несумісним з важливістю особистої свободи у демократичному суспільстві. Таким чином, держава зобов'язана вживати заходів, що забезпечують ефективний захист вразливих осіб, у тому числі здійснювати розумні кроки для запобігання позбавлення волі, про яке влада знає чи повинна знати (див. згадане вище рішення у справі «*Storck*», § 102). Зокрема, враховуючи конкретні обставини справ, які він розглядав, Суд постановив, що національні органи влади несли відповідальність за утримання в психіатричній лікарні на прохання піклувальника заявника (див. згадану вище справу «*Shtukurov*») та утримання в приватній клініці (див. згадану вище справу «*Storck*»).

(b) Застосування цих засад до даної справи

121. Насамперед Суд зазначає, що в даній справі не треба визначати, чи є взагалі будь-яке поміщення недієздатної особи до установи соціальної допомоги «позбавленням волі» у розумінні статті 5 § 1. У деяких випадках поміщення ініціюється сім'ями, які також беруть участь у опіці, і базується на цивільно-правових угодах, підписаних з відповідним закладом соціальної допомоги. Відповідно, будь-які обмеження свободи в таких випадках є результатом дій приватних осіб, а роль влади обмежується наглядом. Від Суду не вимагається в даній справі приймати рішення про зобов'язання за Конвенцією, які в таких ситуаціях можуть виникнути у органів влади.

122. Він зазначає, що в даній справі наявні спеціальні обставини. Жоден з членів сім'ї заявника не був залучений до організації піклування над ним, а обов'язки піклувальника були надані державному службовцю (пані Р.П.), яка вела перемовини та підписала угоду про поміщення до будинку соціальної допомоги Пастри без жодного контакту із заявником, з яким вона насправді ніколи і не зустрічалася. Угода про поміщення виконувалась у державній установі соціальними службами, які також не опитали заявника (див. вище, пункти 12-15). Із заявником ніколи не консультувалися з приводу вибору ним піклувальника, хоча він би й міг висловити свою обґрунтовану точку зору, а його згода була необхідною згідно Закону про людину та сім'ю 1949 року (див. вище, пункт 42). Відтак, його помістили до будинку соціальної допомоги Пастри не на його прохання і не на підставі добровільної приватноправової угоди про поміщення до установи з метою отримання соціальної допомоги та захисту. Суд вважає, що обмеження, про які скаржиться заявник, є результатом різних заходів, вжитих органами державної влади та установами через їхніх посадових осіб - від початкового клопотання про його поміщення в

установу та протягом всього впровадження відповідного заходу, - а не дій чи ініціатив приватних осіб. Хоча ознак того, що піклувальник заявника діяв недобросовісно, і немає, вищезазначені міркування встановили відмінність цієї справи від справи «*Nielsen*» (див. вище), у якій мати заявника відправила свого неповнолітнього сина до психіатричного закладу в душі доброї волі, що дало змогу Судові визнати, що даний захід полягав у здійсненні виключних опікунських прав по відношенню до дитини, яка не могла сама висловити обґрунтовану думку.

123. Тому можна вважати, що поміщення заявника до будинку соціальної допомоги було пов'язане з діями державних органів влади. Залишається встановити, чи були обмеження, які впливали з цього заходу, «позбавленням волі» у розумінні статті 5.

124. Що стосується об'єктивного аспекту, то Суд зазначає, що заявника було розміщено в корпусі, який він міг покинути, але підкреслює, що питання про те, чи зачинялось приміщення на ключ, не є вирішальним (див. згадану вище справу «*Ashingdane*», § 42). Хоча це дійсно так, що заявник міг піти в найближче село, йому для цього потрібен був спеціальний дозвіл (див. вище, пункт 25). Крім того, час, який він проводив поза будинком, і місця, які він відвідував, завжди підлягали контролю та обмеженням.

125. Крім того, Суд зазначає, що в період між 2002 та 2009 роками заявнику надавалася відпустка на три короткі поїздки (близько десяти днів) до Русе (див. вище, пункти 26-28). Він не може робити припущення щодо того, чи міг він частіше туди їздити, якби просив про це. Тим не менш, він відзначає, що надання такої відпустки повністю залишалося на розсуді керівництва будинку, яке зберігало документи, що посвідчували особу заявника, та управляло його фінансами, включаючи витрати на транспорт (див. вище, пункти 25-26). Крім того, на думку Суду, розташування будинку в гірському районі далеко від Русе (близько 400 км) ускладнювало будь-яку подорож заявника та робило її дорогою з огляду на його дохід та здатність самостійно планувати свої поїздки.

126. Суд вважає, що така система відпусток, а також факт зберігання керівництвом документів, що посвідчували особу заявника, наклали значні обмеження на його особисту свободу.

127. Крім того, ніхто не заперечує й те, що коли заявник не повернувся з відпустки в 2006 році, керівництво будинку попросило поліцію Русе розшукати і повернути його (див. вище, пункт 28). Суд може погодитись, що такі дії є частиною обов'язків, взятих на себе керівництвом будинку для осіб з психічними розладами по відношенню до його мешканців. Він також зазначає, що поліція не відвезла заявника назад і що він не довів, що він тримався під вартою, доки не приїхали співробітники будинку. Тим не менш, оскільки його дозволений термін відпустки закінчився, співробітники повернули його до будинку без врахування його побажань.

128. Таким чином, хоча заявник і мав можливість здійснювати певні поїздки, вищезазначені фактори дозволяють Судові вважати, що на відміну від тверджень уряду, він перебував під постійним контролем і не був вільний залишити будинок без дозволу кожного разу, коли він того бажав. Посилаючись на справу «*Dodov*» (див. вище), уряд стверджував, що дані обмеження були необхідні з огляду на позитивні зобов'язання влади щодо захисту життя та здоров'я заявника. Суд зазначає, що у вищезазначеній справі мати заявника страждала на хворобу Альцгеймера і що в результаті її пам'ять та інші розумові здібності поступово погіршилися настільки, що персонал центру сестринського догляду було проінструктовано не залишати її без нагляду. Проте у даній справі уряд не довів, що стан здоров'я заявника був таким, що ставив його у безпосередню небезпеку або вимагав запровадження яких-небудь спеціальних обмежень для захисту його життя та здоров'я.

129. Що стосується тривалості заходу, то Суд зазначає, що вона не була зафіксована, а тому була необмежена, оскільки в муніципальних реєстрах було зазначено, що постійна адреса заявника - це адреса будинку, в якому він досі перебуває (проживши там протягом

більш ніж восьми років). Цей період є досить тривалим для того, щоб заявник повною мірою відчув на собі негативні наслідки обмеження, накладеного на нього.

130. Що стосується суб'єктивного аспекту заходу, то слід зазначити, що всупереч вимогам національного законодавства (див. вище, пункт 42), заявникові не було запропоновано висловити свою точку зору щодо свого поміщення до будинку, і він ніколи прямо не погоджувався на нього. Замість цього, його було доставлено в Пастру каретою швидкої допомоги і поміщено до будинку без повідомлення про причини або тривалість цього заходу, прийнятого його офіційно призначеним піклувальником. Суд зазначає в цьому зв'язку, що бувають ситуації, коли бажання особи з порушеннями розумових здібностей можуть бути законно замінені бажаннями іншої особи, яка діє в рамках захисної міри, і що іноді важко визначити істинні бажання або переваги відповідної особи. Тим не менш, Суд вже встановив, що той факт, що особа є недієздатною, не обов'язково означає, що вона не здатна усвідомлювати свою ситуацію (див. згадану вище справу «*Shtukurov*», § 108). У даній справі національне законодавство надавало певної ваги побажанням заявника і, як вбачається, він добре усвідомлював свою ситуацію. Суд зазначає, що принаймні з 2004 року заявник чітко висловлював своє бажання покинути будинок соціального захисту Пастри як перед психіатрами, так і у своїх зверненнях до органів влади з клопотанням про поновлення своєї дієздатності та звільнення від піклування (див. вище, пункти 37-41).

131. Ці фактори показують різницю між цією справою та справою «*Н.М. проти Швейцарії*» (див. вище), в якій Суд встановив, що позбавлення волі не було, оскільки заявницю було поміщено до центру сестринського догляду виключно у її власних інтересах, а після її прибуття до центру вона вирішила залишитися в ньому. У цьому зв'язку, уряд не довів, що в даній справі після свого прибуття до будинку соціальної допомоги Пастри або в будь-який час після цього заявник погодився залишитись в ньому. Враховуючи це, Суд не переконався, що заявник погодився зі своїм поміщенням до будинку або мовчки прийняв таке поміщення пізніше або протягом всього часу свого перебування.

132. Беручи до уваги конкретні обставини даної справи, зокрема, роль органів влади в прийнятті рішення про поміщення заявника до будинку і його виконання, правила надання відпустки, тривалість поміщення та відсутність згоди заявника, Суд приходить до висновку, що ситуація, яку він розглядає, рівноцінна позбавленню волі у розумінні статті 5 § 1 Конвенції. Відповідно, це положення застосовується.

С. Чи було поміщення заявника до будинку соціальної допомоги Пастри сумісним зі статтею 5 § 1

1. Аргументи сторін

(а) Заявник

133. Заявник стверджував, що оскільки він не надавав згоди на своє поміщення до будинку соціальної допомоги Пастри і не підписував угоди, укладеної між його піклувальницею та будинком, ця угода порушувала Закон про людину та сім'ю. Він додав, що в момент свого поміщення його не було поінформовано про укладену угоду і що він не знав про неї протягом тривалого часу після цього. Він також не мав можливості оскаржити цю дію, вчинену його піклувальницею. Хоча піклувальниця була зобов'язана згідно статті 126 СК звітувати про свою діяльність перед органом опіки та піклування (мером), останній не мав права оскаржувати її діяльність в суді. Крім того, щодо заявника ніколи не складалось ніяких звітів, а його піклувальники ніколи не притягувались до відповідальності за цей недолік.

134. Заявник також стверджував, що його поміщення до будинку для людей з психічними розладами не підпадає під будь-яку підставу, за якою позбавлення волі може

бути виправдане для цілей статті 5. Даний захід не був виправданий необхідністю забезпечення громадської безпеки або нездатністю особи жити поза межами установи. На підтримку цього твердження заявник стверджував, що директор будинку визнав його здатним інтегруватися в суспільство і що були зроблені спроби, хоч і невдалі, наблизити його до своєї сім'ї. Відповідно, органи влади базували своє рішення про його поміщення до будинку на тому простому факті, що його родина не була готова піклуватися про нього і йому була потрібна соціальна допомога. Вони не досліджували, чи можна було надати необхідну допомогу альтернативним шляхом, який би менш обмежував його особисту свободу. Більше того, такі заходи були цілком можливими, оскільки болгарське законодавство передбачало широкий спектр соціальних послуг - таких, як персональна допомога, соціально-реабілітаційні центри та спеціальні види грошової допомоги та пенсій. Таким чином, органам влади не вдалося встановити справедливий баланс між соціальними потребами заявника та його правом на свободу. Якщо б затримання ґрунтувалося лише на виключно соціальних міркуваннях, воно було б свавільним та суперечило б меті статті 5.

135. Якщо Суд прийде до думки, що поміщення підпадає під дію статті 5 § 1 (е), згідно з якою душевнохворі особи можуть бути позбавлені волі, то тоді, як стверджував заявник, національні органи влади не задовольнили вимоги цього положення. У відсутність недавнього психіатричного огляду було очевидним те, що його поміщення до будинку не мало на меті надати йому медичну допомогу і базувалось виключно на медичних документах, підготовлених у рамках судового провадження про визнання його недієздатним. Документи були видані приблизно рік-півтора до того і прямо не стосувалися його поміщення до установи для людей з психічними розладами. Посилаючись на справу «*Varbanov проти Болгарії*» (№ 31365/96, § 47, ECHR 2000-X), заявник стверджував, що він був поміщений до будинку соціальної допомоги Пастри без проведення будь-якої оцінки його психічного стану на той момент

(b) Уряд

136. Уряд стверджував, що поміщення заявника до будинку відповідало національному законодавству, оскільки піклувальниця підписала угоду, за якою заявник мав отримувати соціальні послуги у своїх власних інтересах. Тому вона діяла у відповідності зі своїми обов'язками, зокрема виконала свій обов'язок щодо захисту особи, яка знаходиться під піклуванням.

137. Беручи до уваги те, що єдина мета поміщення полягала в наданні заявникові соціальних послуг відповідно до Закону про соціальну допомогу, а не в наданні примусового медичного лікування, уряд стверджував, що цей захід не підпадав під сферу застосування статті 5 § 1 (е) Конвенції. У зв'язку з цим, органи влади взяли до уваги його фінансовий та сімейний стан, а саме нестачу ресурсів та відсутність близьких родичів, які могли б щоденно йому допомагати.

138. Водночас, уряд зазначив, що заявника можна у будь-якому випадку розглядати як «душевнохворого» у розумінні статті 5 § 1 (е). Медичне обстеження, проведене в рамках судового провадження про визнання заявника недієздатним у 2000 році, чітко засвідчило, що він страждає від психічного розладу, а відтак органи влади мали законне право помістити його до установи для людей з подібними проблемами. Нарешті, посилаючись на рішення у справі «*Ashingdane*» (див. вище, § 44), уряд стверджував, що існував належний зв'язок між аргументами, наведеними для поміщення заявника до установи, а саме станом його здоров'я, та установою, до якої його було поміщено. Відповідно, він стверджував, що даний захід не становив порушення статті 5 § 1 (е).

(c) Третя сторона

139. На основі дослідження, згаданого вище в пунктах 112-114, Інтерайтс стверджувала, що в центральній та східній Європі поміщення психічнохворих осіб до

будинку соціальної допомоги розглядається виключно з точки зору соціального захисту і регулюється договірним правом. Оскільки такі поміщення не вважалися однією з форм позбавлення волі з точки зору національного законодавства, процесуальні гарантії, що існували під час примусового поміщення до психіатричного закладу, не застосовувались.

140. Інтерайтс стверджувала, що ситуацію подібного роду можна порівняти з тією, що була розглянута у справі «*H.L. проти Сполученого Королівства*» (див. вище), в якій була розкритикована система, що існувала до 2007 року у Сполученому Королівстві, по якій доктрина необхідності, властива загальному праву, дозволяла «неформальне» затримання законослухняних недієздатних осіб із психічними розладами. Суд зазначив, що відсутність будь-яких фіксованих процесуальних норм щодо госпіталізації та затримання таких осіб була разючим фактом. На його думку, контраст між цим недоліком правового регулювання та великою мережею гарантій, що існували для формального психіатричного затримання, покритого законодавством в галузі психічного здоров'я, був значним. За відсутності формалізованої процедури госпіталізації, яка б зазначала тих, хто може пропонувати госпіталізацію, з яких причин і на яких підставах, і враховуючи відсутність вказівки про тривалість затримання або характер лікування чи догляду, медичні працівники лікарні взяли на себе повний контроль над свободою та лікуванням вразливої недієздатної особи виключно на підставі своєї власної медичної оцінки, зробленої так, як вони хотіли, і тоді, коли вони хотіли. Хоча й не сумніваючись, що ці фахівці діяли добросовісно та в інтересах заявника, Суд зазначив, що сама мета процесуальних гарантій полягала в тому, щоб захистити людей від будь-яких невірних рішень та професійних упущень (згадана вище справа «*H.L. проти Сполученого Королівства*», §§ 120-121).

141. Інтерайтс закликала Суд застосувати цей підхід і встановити, що у даній справі неформальний характер поміщення та тривале утримання в будинку соціальної допомоги не відповідало гарантіям статті 5 проти свавілля. Суди не були залучені на жодному етапі справи, і ніякий інший незалежний орган не отримав завдання проконтролювати дану установу. Відсутність регулювання в поєднанні з вразливістю психічнохворих осіб сприяли порушенню основних прав в умовах вкрай обмеженого контролю.

142. Третя сторона також стверджувала, що в більшості випадків такого роду поміщення є автоматичним, оскільки існує мало можливостей альтернативної соціальної допомоги. Вона стверджувала, що органи влади повинні мати практичний обов'язок забезпечення відповідних заходів, які б менше обмежували особисту свободу, але які, тим не менш, були б здатні забезпечити медичну допомогу та надати соціальні послуги особам, які страждають на психічні розлади. Це був би спосіб застосування принципу, згідно з яким права, гарантовані Конвенцією, повинні бути не теоретичними або ілюзорними, а практичними та ефективними.

2. Оцінка Суду

(а) Загальні засади

143. Суд повторює, що для того, щоб відповідати статті 5 § 1, будь-яке затримання повинне, в першу чергу, бути «законним», включаючи дотримання порядку, встановленого законом; в цьому відношенні Конвенція відсилає по суті до національного законодавства і встановлює обов'язок дотримуватися його матеріальних та процесуальних норм. Однак вона також вимагає, щоб будь-яке позбавлення волі відповідало цілям статті 5, а саме - захисту осіб від свавілля (див. рішення у справі «*Herczegfalvy проти Австрії*» від 24 вересня 1992 року, § 63, Series A no. 244, § 63). Крім того, затримання особи є настільки серйозним заходом, що воно може бути виправдане лише тоді, коли були розглянуті інші, менш суворі заходи і коли вони були визнані недостатніми для захисту індивідуального або суспільного інтересу, який міг би вимагати затримання особи. Це означає, що відповідність позбавлення волі національному законодавству не є

достатньою; воно також має бути необхідним за даних обставин (див. справу «*Witold Litwa проти Польщі*», № 26629/95, § 78, ECHR 2000-III).

144. Крім того, підпункти (а)-(е) статті 5 § 1 містять вичерпний перелік допустимих підстав для позбавлення волі; така міра не буде законною, якщо вона не підпадає під одну із підстав (там само, § 49; див. також і зокрема, рішення у справах «*Saadi проти Сполученого Королівства*» [ВП] від 29 січня 2008 року, № 13229/03, § 43, та «*Jendrowiak проти Німеччини*» від 14 квітня 2011 року, № 30060/04, § 31).

145. Що стосується позбавлення волі психічнохворих осіб, то особа не може бути позбавлена волі як «психічнохвора», якщо не будуть виконані такі три мінімальні умови: по-перше, повинно бути надійно доведено, що особа є психічнохворою; по-друге, психічний розлад повинен бути такого виду або ступеню, щоб виправдовувати обов'язкове поміщення до лікувального закладу; по-третє, дійсність тривалого утримання у закладі залежить від стійкості такого розладу (див. рішення у справах «*Winterwerp проти Нідерландів*» від 24 жовтня 1979 року, § 39, Series A no. 33; «*Shtukaturon*», згадане вище, § 114; та «*Varbanov*», згадане вище, § 45).

146. Що стосується другої із зазначених вище умов, то затримання особи із психічними розладами може бути необхідним не тільки тоді, коли особа потребує терапії та медикаментозного або іншого клінічного лікування для того, щоб вилікувати її або полегшити її стан, але й тоді, коли особа потребує контролю та нагляду, наприклад, для запобігання заподіяння нею шкоди собі або іншим особам (див. рішення у справі «*Hutchison Reid проти Сполученого Королівства*», № 50272/99, § 52, ECHR 2003-IV).

147. Крім того, Суд повторює, що повинен існувати певний зв'язок між підставою дозволеного позбавлення волі, на яку можна посилається, та місцем і умовами утримання. У принципі, «затримання» особи як психічнохворого пацієнта буде «законним» для цілей статті 5 § 1 (е) тільки тоді, коли воно здійснюється в лікарні, клініці чи іншій відповідній установі, призначеній для цієї мети (див. рішення у справі «*Ashingdane*», згадане вище, § 44, та «*Pankiewicz проти Польщі*» від 12 лютого 2008 року, № 34151/04, §§ 42-45). Тим не менш, з урахуванням зазначеного вище, стаття 5 § 1 (е) в принципі не стосується питань належного лікування та умов (див. рішення у згаданих вище справах «*Ashingdane*», § 44, та «*Hutchison Reid*», § 49).

(b) Застосування цих засад до даної справи

148. При розгляді питання про те, чи було поміщення заявника до будинку соціальної допомоги Пастри законним для цілей статті 5 § 1, Суд повинен встановити, чи відповідав цей захід національному законодавству, чи підпадав він під дію одного з винятків, передбачених у підпунктах (а)-(е) статті 5 § 1, до правила особистої свободи та, нарешті, чи був він виправданим на підставі одного з цих винятків.

149. Посилаючись на відповідне національне законодавство (див. вище, пункти 57-59), Суд зазначає, що болгарське законодавство передбачає поміщення до установи соціальної допомоги в якості захисної міри, прийнятої на прохання зацікавленої особи, а не в якості примусової міри, прийнятої на одній з підстав, перелічених у підпунктах (а)-(е) статті 5 § 1. Тим не менш, з урахуванням конкретних обставин даної справи, дана міра спричинила суттєві обмеження особистої свободи, призвівши до позбавлення волі без урахування думки чи побажань заявника (див. вище, пункти 121-132).

150. Що стосується питання про дотримання процедури, встановленої законом, то Суд зазначає, що, по-перше, згідно з національним законодавством піклувальник обмежено недієздатної особи не уповноважений приймати рішення юридичного характеру від її імені. Будь-які угоди, укладені в таких випадках, є дійсними лише за умови, що їх підписали разом піклувальник та опікувана особа (див. вище, пункт 42). Суд приходять до висновку, що рішення піклувальниці заявника Р.П. помістити його до будинку соціальної допомоги для людей з психічними розладами без його попередньої згоди є недійсним

відповідно до болгарського законодавством. Цей висновок сам по собі достатній для того, щоб Суд встановив, що позбавлення свободи заявника суперечить статті 5.

151. У будь-якому випадку, Суд вважає, що ця міра не була законною у розумінні статті 5 § 1 Конвенції, оскільки вона не базувалася на жодному з підпунктів (а)-(е).

152. Заявник погодився, що органи влади діяли головним чином на підставі механізмів, що регулюють соціальну допомогу (див. вище, пункт 134). Тим не менш, він стверджував, що обмеження, накладені на нього, були позбавленням волі, яке не було виправдане жодним з винятків, передбачених у підпунктах (а)-(е) статті 5 § 1, до положення про особисту свободу. Уряд стверджував, що поміщення заявника до будинку було призначене виключно для захисту його інтересів в отриманні соціальної допомоги (див. вище, пункти 136-137). Тим не менш, він зазначив, що якщо Суд вирішить, що стаття 5 § 1 застосовується, то він повинен встановити, що застосована міра відповідає підпункту (е), з огляду на психічний розлад заявника (див. вище, пункт 138).

153. Суд зазначає, що заявник мав право на соціальну допомогу, оскільки у нього не було житла і він не міг працювати в результаті своєї хвороби. Він вважає, що за певних обставин добробут особи з психічними розладами може бути ще одним чинником, який слід брати до уваги на додаток до медичного обстеження при здійсненні оцінки необхідності поміщення людини до установи. Проте об'єктивна потреба в житлі та соціальній допомозі не повинна автоматично приводити до застосування заходів, пов'язаних з позбавленням волі. Суд вважає, що будь-який захисний захід повинен наскільки це можливо відображати побажання осіб, здатних виразити свою волю. Неприйняття їхньої думки до уваги може призвести до ситуації зловживання і перешкоди здійсненню прав вразливих осіб. Тому будь-який захід, прийнятий без попереднього обговорення з відповідною особою, вимагатиме, як правило, ретельного вивчення.

154. Суд готовий погодитись, що поміщення заявника до будинку було прямим наслідком стану його психічного здоров'я, оголошення його обмеженої дієздатності та його поміщення під режим піклування. Через шість днів після того, як пані Р.П. була призначена піклувальницею заявника, вона, не знаючи його та не зустрівшись з ним, вирішила на основі матеріалів справи заявника клопотати перед соціальними службами про поміщення його до будинку для людей з психічними вадами. У свою чергу, соціальні служби при прийнятті рішення про задоволення клопотання також послались на психічне здоров'я заявника. Для Суду є очевидним той факт, що якби заявник не був позбавлений дієздатності з огляду на свій психічний розлад, він не був би позбавлений свободи. Таким чином, дана справа має бути розглянута відповідно до підпункту (е) статті 5 § 1.

155. Залишається визначити, чи відповідає поміщення заявника до будинку вимогам, визначеним в практиці Суду про затримання осіб, які мають психічні розлади (див. принципи, викладені вище у пункті 145). У зв'язку з цим Суд повторює, що при вирішенні питання про те, чи необхідно затримувати особу як «психічнохвору», національні органи влади слід визнати такими, що мають певну свободу, оскільки в першу чергу вони оцінюють докази, які їм надаються в кожному конкретному випадку; завдання ж Суду полягає в оцінці згідно Конвенції рішень цих органів (див. рішення у справах «*Winterwerp*», згадане вище, § 40, та «*Luberti проти Італії*» від 23 лютого 1984, § 27, Series A no. 75).

156. У даній справі дійсним є те, що висновок медичних експертів, підготовлений в рамках судового провадження стосовно визнання заявника недієздатним, посилався на розлади, від яких він страждав. Однак відповідний медичний огляд відбувся ще до листопада 2000 року, в той час як заявника було поміщено до будинку соціальної допомоги Пастри 10 грудня 2002 року (див. вище, пункти 10 та 14). Таким чином, минуло більше двох років з моменту психіатричної експертизи, на яку посилалися органи влади, та поміщенням заявника до будинку; протягом цього часу його піклувальниця не перевіряла, чи відбулися будь-які зміни в його стані, не зустрічалася та не радилася з ним. На відміну від уряду (див. вище, пункт 138), Суд вважає, що цей період є надмірним і що

медичний висновок, виданий у 2000 році, не може вважатись належним відображенням стану психічного здоров'я заявника на час його поміщення. Слід також зазначити, що національні органи влади не мали жодного правового обов'язку замовляти психіатричну експертизу на момент поміщення. Уряд пояснив у цьому зв'язку, що застосовними нормами були положення Закону про соціальну допомогу, а не положення Закону про охорону здоров'я (див. вище, пункти 57-60 та 137). Тим не менш, на думку Суду, відсутність нещодавнього медичного обстеження достатня для того, щоб дійти висновку про те, що поміщення заявника до будинку не було законним для цілей статті 5 § 1 (е).

157. В якості додаткової аргументації Суд зазначає, що в цій справі не були виконані й інші вимоги статті 5 § 1 (е). Що стосується необхідності виправдати поміщення тяжкістю захворювання, він відзначає, що метою медичного висновку 2000 року було не встановлення того, чи вимагав стан здоров'я заявника його поміщення до будинку для осіб із психічними розладами, а виключно вирішення питання про його правовий захист. Хоча й вірно, що стаття 5 § 1 (е) дозволяє позбавлення свободи особи, що страждає на психічний розлад, навіть коли не передбачене жодне медичне лікування (див. згадане вище рішення у справі «*Hutchison Reid*», § 52), такий захід має бути належним чином виправданий серйозністю стану особи в інтересах забезпечення її власного захисту або захисту інших. Проте в даній справі не було встановлено, що заявник становив небезпеку для себе або для інших, наприклад, через свій психічний стан; простого твердження деяких свідків, що він став агресивним, коли випивав (див. вище, пункт 10), недостатньо для цього. Крім того, органи влади не повідомили про жодну насильницьку дію з боку заявника під час його перебування в будинку соціальної допомоги Пастри.

158. Суд також звертає увагу на недоліки в оцінці того, чи все ще залишалися у заявника розлади, які виправдовували його утримання у закладі. Хоча він був під наглядом психіатра (див. вище, пункт 31), метою такого нагляду не було встановлення через регулярні проміжки часу того, чи треба було його й надалі тримати у будинку соціальної допомоги Пастри для цілей статті 5 § 1 (е). Взагалі, таке встановлення не було передбачене й відповідним законодавством.

159. Беручи до уваги вищевикладене, Суд зазначає, що поміщення заявника до будинку не було здійснено «відповідно до процедури, передбаченої законом», і що позбавлення його свободи не було виправдане підпунктом (е) статті 5 § 1. Крім того, уряд не зазначив будь-яку іншу підставу, передбачену в підпунктах (а)-(f), яка могла б виправдати таке позбавлення свободи в цій справі.

160. Таким чином, мало місце порушення статті 5 § 1.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 § 4 КОНВЕНЦІЇ

161. Заявник скаржився, що він не міг оскаржити у суді законність свого поміщення до будинку соціальної допомоги Пастри.

Він посилався на статтю 5 § 4 Конвенції, яка передбачає:

«Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним».

A. Аргументи сторін

1. Заявник

162. Заявник стверджував, що національне законодавство не передбачало будь-яких конкретних засобів юридичного захисту в його стані, зокрема, періодичного судового перегляду законності його поміщення до будинку для людей із психічними розладами. Він додав, що оскільки він вважався нездатним вчиняти юридичні дії за своїм розсудом,

національне законодавство не надавало йому можливості звертатись до суду для отримання дозволу залишити будинок соціального захисту Пастри. Він стверджував, що він так само не міг домогтись припинення дії угоди про поміщення у зв'язку з конфліктом інтересів зі своїм піклувальником, який одночасно був і директором будинку.

163. Заявник також зазначив, що йому не дозволили звернутися до суду, щоб розпочати провадження, передбачене статтею 277 ЦПК (див. вище, пункт 51), і, крім того, така дія призвела б не до перегляду законності позбавлення його свободи, а виключно до перегляду умов, які виправдовували режим піклування у його справі.

164. Він також додав, що процедура, передбачена в статтях 113 та 115 СК (див. вище, пункти 49-50), теоретично надавала його близьким родичам право клопотати перед мером, щоб той замінив піклувальника, або змусити мера припинити угоду про поміщення. Тим не менш, це був непрямий та недоступний для нього засіб правового захисту, оскільки його зведена сестра та друга дружина його батька не хотіли ініціювати таку процедуру.

2. Уряд

165. Уряд стверджував, що оскільки метою поміщення заявника до будинку було надання йому соціальних послуг, він міг у будь-який час клопотати про припинення угоди про поміщення без необхідності звернення до суду. На його думку, в тій мірі, в якій заявник стверджував про конфлікт інтересів з його піклувальником, він міг посилатися на статтю 123, пункт 1, СК (див. вище, пункт 50) і клопотати перед органом опіки та піклування про призначення йому спеціального представника, який потім міг би погодитись на зміну постійного місця проживання.

166. Крім того, уряд стверджував, що близькі родичі заявника не скористалися можливістю, яку деякі з них мали згідно зі статтями 113 та 115 СК, клопотати перед органом опіки та піклування про заміну його піклувальника або оскаржувати дії останнього. Він додав, що в разі відмови родичі заявника могли звернутися до суду, який розглянув би обставини справи і, за необхідності, призначив би нового піклувальника, який потім міг би припинити угоду про поміщення. На думку уряду, це дозволило б їм оскаржити по суті угоду, укладену пані Р.П. та будинком соціальної допомоги Пастри.

167. Нарешті, уряд стверджував, що заява про поновлення дієздатності (згідно зі статтею 277 ЦПК; див. вище, пункт 51) являла собою засіб правового захисту для цілей статті 5 § 4, оскільки, якщо б спостерігалось достатнє поліпшення стану здоров'я заявника і його було б звільнено від опіки, то він міг би покинути будинок.

В. Оцінка Суду

1. Загальні засади

168. Суд повторює, що стаття 5 § 4 дає право затриманим ініціювати судове провадження з перегляду дотримання процесуальних і матеріальних умов, необхідних для того, щоб їхнє позбавлення свободи було «законним», висловлюючись термінами Конвенції. Поняття «законність» за пунктом 4 статті 5 має той же зміст, що і за пунктом 1, тому затримана особа має право на розгляд «законності» свого затримання згідно з вимогами не тільки національного законодавства, але й Конвенції, загальних принципів, втілених у ній, а також мети обмеження, яке дозволяється статтею 5 § 1. Стаття 5 § 4 не гарантує права на судовий перегляд до такої міри, щоб суд міг підмінити своєю свободою дій свободу дій органу влади, що приймає рішення, за всіма аспектами справи, включаючи питання чистої доцільності. Тим не менш, перегляд має бути досить широким для того, аби бути значимим для умов, суттєвих для «законного» затримання особи у відповідності зі статтею 5 § 1 (див. рішення у справі «Е. проти Норвегії» від 29 серпня 1990 року, § 50, Series A no. 181-A). «Суд», що займається переглядом, повинен мати не лише консультативні повноваження, але й бути повноважним «вирішити» питання «законності»

затримання та постановити рішення про звільнення, якщо затримання виявиться незаконним (див. рішення у справах «*Ірландія проти Сполученого Королівства*» від 18 січня 1978 року, § 200, Series A no. 25; «*Weeks проти Сполученого Королівства*» від 2 березня 1987 року, § 61, Series A no. 114; «*Chahal проти Сполученого Королівства*» від 15 листопада 1996 року, § 130, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V; та «*A. та інші проти Сполученого Королівства*» [ВП] від 19 лютого 2009 року, № 3455/05, § 202).

169. Форми судового перегляду, що задовольняють вимоги статті 5 § 4, можуть варіюватися в залежності від ситуації, і залежатимуть від типу конкретного позбавлення волі. Завдання Суду не полягає у пошуку того, яка система у даній ситуації була б найбільш підходящою (див. згадане вище рішення у справі «*Shtukurov*», § 123).

170. Тим не менш, стаття 5 § 4 гарантує засіб правового захисту, який має бути доступним для відповідної особи, і який повинен надати можливість перегляду дотримання умов, які слід виконати для того, щоб затримання психічнохворої особи вважалось «законним» для цілей статті 5 § 1 (е) (див. згадане вище рішення у справі «*Ashingdane*», § 52). Вимога Конвенції про те, що позбавлення свободи повинне підлягати незалежному судовому перегляду, має принципове значення в контексті основної мети статті 5 Конвенції - надання гарантії від свавілля. На кону стоять як захист фізичної свободи осіб, так і їхня особиста безпека (див. згадане вище рішення у справі «*Varbanov*», § 58). У разі затримання на підставі психічного захворювання можуть вимагатись спеціальні процесуальні гарантії для того, щоб захистити інтереси осіб, які з причини своїх психічних вад не в повній мірі здатні діяти самостійно (див., серед інших рішень, згадане вище рішення у справі «*Winterwerp*», § 60).

171. Із практики Суду по статті 5 § 4 стосовно «психічнохворих осіб» випливають наступні принципи:

(а) особа, затримана на невизначений або тривалий проміжок часу, в цілому має право, принаймні тоді, коли не існує автоматичного періодичного судового перегляду, ініціювати провадження, в рамках якого суд протягом «розумних проміжків часу» розглянув би питання «законності» - за розумінням Конвенції - його затримання;

(б) стаття 5 § 4 вимагає, щоб процедура перегляду мала судовий характер та надавала відповідній особі гарантії, що відповідають типу даного позбавлення волі; для того, щоб встановити, чи забезпечує процедура достатні гарантії, слід приділити увагу особливому характеру обставин, за яких вона відбувається;

(с) судове провадження, про яке йдеться у статті 5 § 4, не завжди повинне забезпечувати ті ж самі гарантії, що вимагаються статтею 6 § 1 в цивільних або кримінальних судових провадженнях. Тим не менш, важливо, щоб зацікавлена особа мала доступ до суду та можливість бути вислуханою або особисто, або, за необхідності, через певну форму представництва (див. рішення у справі «*Megyeri проти Німеччини*» від 12 травня 1992 року, § 22, Series A no. 237-A).

2. Застосування цих засад до даної справи

172. Суд зазначає, що уряд не навів жодного внутрішнього засобу правового захисту, здатного надати заявникові пряму можливість оскаржити законність свого поміщення до будинку соціальної допомоги Пастри та продовження застосування такого заходу. Він також відзначає, що болгарські суди ніколи і ніяким чином не залучались під час поміщення заявника до будинку, а також те, що національне законодавство не передбачає автоматичного періодичного судового перегляду поміщення до будинку для людей з психічними вадами. Крім того, оскільки поміщення заявника до будинку не вважається позбавленням свободи за болгарським законодавством (див. вище, пункт 58), то не існує і будь-яких внутрішніх засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б оскаржити його законність як позбавлення свободи. Також Суд зазначає, що відповідно до практики національних судів, дійсність угоди про поміщення до будинку можна було

оскаржити на підставі відсутності згоди лише з ініціативи піклувальника (див. вище, пункт 54).

173. Що стосується посилання уряду на процедуру по поновленню дієздатності за статтею 277 ЦПК (див. вище, пункт 167), то Суд зазначає, що метою цієї процедури був би не розгляд питання про законність самого поміщення заявника до будинку, а виключно розгляд правового статусу заявника (див. нижче, пункти 233-246). Уряд також посилався на процедуру перегляду заходів, вжитих піклувальником (див. вище, пункти 165-166). Суд вважає за необхідне визначити, чи слугував цей засіб приводом для судового перегляду законності поміщення, як того вимагає стаття 5 § 4.

174. У цьому зв'язку він відзначає, що СК 1985 року надавав близьким родичам осіб, що перебувають під піклуванням, право оскаржувати рішення органу опіки та піклування, який, у свою чергу, був зобов'язаний переглядати заходи, вжиті піклувальником - включаючи угоду про поміщення - та замінити його у разі невиконання ним своїх обов'язків (див. вище, пункти 48-50). Однак Суд зазначає, що заявник не мав безпосереднього доступу до цього засобу правового захисту. Більш того, ніхто з осіб, які теоретично мали право скористатися ним, не проявили жодних намірів діяти в інтересах пана Станєва, а сам він не міг діяти за власною ініціативою і без їхньої згоди.

175. Невідомо, чи міг заявник клопотати перед мером, щоб той вимагав пояснень від піклувальника або призупинив виконання угоди про поміщення на тій підставі, що вона недійсна. У будь-якому разі, вбачається, що оскільки заявника було оголошено обмежено дієздатним, закон не надавав йому права звертатися самому до суду для оскарження дій, вчинених мером (див. вище, пункт 49); уряд це не оскаржував.

176. Цей самий висновок стосується і можливості для заявника звернутися до мера, щоб тимчасово замінити його піклувальника на спеціального представника на підставі стверджуваного конфлікту інтересів, а потім подати заяву про припинення дії угоди про поміщення. У цьому зв'язку Суд зазначає, що мер може на власний розсуд визначити, чи має місце конфлікт інтересів (див. вище, пункт 50). Нарешті, не є очевидним те, що заявник міг звертатися за власною ініціативою до суду для перегляду питань по суті у разі відмови мера вжити таких заходів.

177. Таким чином, Суд приходить до висновку, що засоби правового захисту, на які посилається уряд, були недоступними для заявника або мали несудовий характер. Крім того, жоден з них не може призвести до прямого перегляду законності поміщення заявника до будинку соціальної допомоги Пастри за змістом національного законодавства та Конвенції.

178. Беручи ці міркування до уваги, Суд відхиляє заперечення уряду про те, що внутрішні засоби правового захисту не були вичерпані (див. вище, пункти 97-99), і приходить до висновку, що мало місце порушення статті 5 § 4 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 § 5 КОНВЕНЦІЇ

179. Заявник скаржився, що він не мав права на компенсацію за стверджувани порушення прав за статтею 5 §§ 1 та 4 Конвенції.

Він посилався на статтю 5 § 5, яка передбачає:

«Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування».

A. Аргументи сторін

180. Заявник стверджував, що обставини, за яких незаконне затримання могло призвести до присудження компенсації, були вичерпно перераховані в Законі про відповідальність держави за шкоду 1988 року (див. вище, пункти 62-67) і що його власна

ситуація не підпадає під будь-яку з них. Крім того, він скаржився про відсутність будь-яких засобів правового захисту, по яким можна було вимагати компенсацію за порушення статті 5 § 4.

181. Уряд стверджував, що процедуру отримання компенсації за законом 1988 року можна було б ініціювати тоді, коли поміщення заявника до будинку було б визнано незаконним. Оскільки ж поміщення заявника було здійснене у відповідності до національного законодавства та в його власних інтересах, він не міг ініціювати цю процедуру.

В. Оцінка Суду

182. Суд повторює, що статтю 5 § 5 буде дотримано тоді, коли можна подати заяву про компенсацію у зв'язку з позбавленням свободи, здійсненим у порушення пунктів 1, 2, 3 або 4 (див. рішення у справах «*Wassink проти Нідерландів*» від 27 вересня 1990 року, § 38, Series A no. 185-A, та «*Houtman та Meeus проти Бельгії*» від 17 березня 2009 року, № 22945/07, § 43). Таким чином, право на компенсацію, встановлене в пункті 5, передбачає встановлення порушення одного з інших пунктів або національними, або конвенційними органами. У зв'язку з цим, ефективне здійснення права на відшкодування, гарантоване статтею 5 § 5, має бути забезпечене достатнім ступенем визначеності (див. рішення у справах «*Ciulla проти Італії*» від 22 лютого 1989 року, § 44, Series A no. 148; «*Sakik та інші проти Туреччини*» від 26 листопада 1997 року, § 60, Reports 1997-VII, та «*N.C. проти Італії*» [ВП], № 24952/94, § 49, ECHR 2002-X).

183. Повертаючись до даної справи, Суд зазначає, що беручи до уваги визнання ним порушень пунктів 1 та 4 статті 5, пункт 5 застосовується. Тому він повинен визначити, чи було у заявника на національному рівні здійснюване право на відшкодування шкоди до винесення цього рішення або чи матиме він таке право після винесення цього рішення.

184. У цьому зв'язку Суд нагадує, що для того, щоб встановити порушення статті 5 § 5, він повинен встановити, що факт порушення одного з інших пунктів статті 5 не надає ані до, ані після прийняття рішення Суду здійснюваної вимоги про компенсацію в національних судах (див. рішення у справі «*Brogan та інші проти Сполученого Королівства*» від 29 листопада 1988 року, §§ 66-67, Series A no. 145-B).

185. Беручи до уваги практику Суду, про яку йшлося вище, Суд вважає, що спочатку він повинен визначити, чи надавало порушення статті 5 §§ 1 та 4, встановлене в даній справі, право на компенсацію в національних судах до винесення цього рішення.

186. Що стосується порушення статті 5 § 1, то Суд зазначає, що стаття 2(1) Закону про відповідальність держави за шкоду 1988 року передбачає виплату компенсації за шкоду, спричинену в результаті судового рішення про санкціонування певних типів затримання, яке було скасоване як нелегітимне (див. вище, пункт 62). Однак це не стосується даної справи. Як вбачається з матеріалів справи, болгарські суди ніколи не встановлювали, що захід був незаконним або іншим чином порушував статтю 5 Конвенції. Крім того, аргументація уряду полягала в тому, що поміщення заявника до будинку було здійснене згідно національного законодавства. Таким чином, Суд приходить до висновку, що заявник не міг претендувати на компенсацію за вищезазначеним положенням, враховуючи відсутність підтвердження з боку національних судів незаконності його поміщення.

187. Що стосується можливості за статтею 1 того ж закону подати заяву про компенсацію за шкоду, спричинену в результаті незаконних дій органів влади (див. вище, пункт 63), то Суд зазначає, що уряд не надав жодного рішення національного суду, з якого б випливало, що це положення застосовується до випадків, пов'язаних з поміщенням осіб з психічними вадами до будинку соціальної допомоги на підставі цивільно-правових угод.

188. Крім того, оскільки болгарське законодавство не надавало заявнику ніякого засобу судового захисту, за допомогою якого можна було б переглянути законність його

поміщення, він не міг посилається на відповідальність держави в якості підстави для отримання компенсації за порушення статті 5 § 4.

189. Далі виникає питання, чи дасть рішення по даній справі, в якому було встановлено порушення пунктів 1 та 4 статті 5, заявникові право на отримання компенсації відповідно до болгарського законодавства. Суд зазначає, що з відповідного законодавства не вбачається, що такий засіб правового захисту існує; крім того, уряд не надав жодних аргументів, щоб довести інше.

190. Таким чином, не було доведено, що заявник міг скористатися до винесення рішення Суду по даній справі правом на компенсацію за порушення статті 5 §§ 1 та 4 або що він зможе скористатись таким правом після його винесення.

191. Відповідно, мало місце порушення статті 5 § 5.

IV. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ, ВЗЯТОЇ ОКРЕМО АБО В ПОЄДНАННІ ЗІ СТАТТЕЮ 13

192. Заявник скаржився про погані умови проживання в будинку соціальної допомоги Пастри та про відсутність ефективного засобу правового захисту за болгарським законодавством щодо цієї скарги. Він посилався на статтю 3, взятую окремо або у поєднанні зі статтею 13 Конвенції. Ці положення сформульовані таким чином:

Стаття 3

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Стаття 13

«Кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

A. Попереднє заперечення щодо невичерпання внутрішніх засобів правового захисту

193. У своєму меморандумі перед Великою палатою уряд вперше висунув заперечення щодо невичерпання внутрішніх засобів правового захисту щодо скарги про порушення статті 3 Конвенції. Він стверджував, що заявник міг отримати компенсацію за умови проживання в будинку шляхом подачі позову за Законом про відповідальність держави за шкоду 1988 року.

194. Суд повторює, що відповідно до правила 55 Регламенту Суду держава-учасниця повинна підняти будь-який аргумент про неприйнятність, наскільки дозволяють його суть та обставини, в письмових чи усних зауваженнях щодо прийнятності заяви (див. згадане вище рішення у справі «*N.C. проти Італії*», § 44). Якщо аргумент про невичерпання внутрішніх засобів правового захисту піднімається з порушенням строків для цілей статті 55, сторона позбавляється права підіймати такий аргумент і, відповідно, його слід відхилити (див. рішення у справах «*Velikova проти Болгарії*», № 41488/98, § 57, ECHR 2000-VI), та «*Tanribilir проти Туреччини*» від 16 листопада 2000 року, № 21422/93, § 59).

195. У даній справі уряд не привів жодних обставин, що виправдали б його нездатність висунути це заперечення під час вивчення Палатою прийнятності справи.

196. Тому Суд зазначає, що уряд позбавляється права висувати це заперечення, яке, відповідно, необхідно відхилити.

В. Суть скарги за статтею 3 Конвенції

1. Аргументи сторін

197. Заявник стверджував, що погані умови проживання в будинку соціальної допомоги Пастри, зокрема, недостатнє харчування, жахливі санітарні умови, погане опалення, примусове медикаментозне лікування, переповнені спальні кімнати та відсутність терапевтичних та культурних заходів, складало поводження, заборонене статтею 3.

198. Він зазначив, що уряд вже визнав у 2004 році, що такі умови проживання не відповідали відповідним європейським стандартам, та зобов'язався виправити ситуацію (див. вище, пункт 82). Тим не менш, умови залишилися такими ж, принаймні до кінця 2009 року.

199. У своїх зауваженнях перед Палатою уряд визнав недоліки в умовах проживання в будинку. Він пояснив, що нестача фінансових ресурсів, призначених для установ такого типу, була головною перешкодою для забезпечення необхідного мінімального стандарту проживання. Він також заявив, що після перевірки Агентством соціальної допомоги органи влади вирішили закрити будинок соціальної допомоги Пастри та вжити заходів щодо покращення умов проживання для його мешканців. На думку уряду, оскільки умови проживання були однаковими для всіх мешканців будинку, а наміру поганого поводження не було, заявник не був підданий поводженню, що принижує гідність.

200. Перед Великою палатою уряд зазначив, що в кінці 2009 року в корпусі будинку, в якому проживав заявник, був проведений ремонт (див. вище, пункт 24).

2. Оцінка Суду

(а) Загальні засади

201. Стаття 3 закріплює одну з основних цінностей демократичного суспільства. Вона забороняє катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання, незалежно від обставин і поведінки жертви (див., серед інших, рішення у справах «*Kudla проти Польщі*» [ВП], № 30210/96, § 90, ECHR 2000-XI, та «*Poltoratskiy проти України*», № 38812/97, § 130, ECHR 2003-V).

202. Щоб підпадати під дію статті 3, погане поводження повинне досягти мінімального рівня жорстокості. Оцінка цього мінімуму є, за природою речей, відносною; вона залежить від усіх обставин справи, зокрема, характеру і контексту поводження, способу та методу його здійснення, його тривалості, фізичних чи психічних наслідків і, в деяких випадках, статі, віку і стану здоров'я жертви (див. рішення у згаданих вище справах «*Kudla*», § 91, та «*Poltoratskiy*», § 131).

203. Суд встановив, що поводження було «нелюдським», тому що, серед іншого, воно було навмисним, застосовувалось багато годин поспіль та спричинило або тілесні ушкодження, або інтенсивні фізичні чи психічні страждання (див. рішення у справі «*Labita проти Італії*» [ВП], № 26772/95, § 120, ECHR 2000-IV). Було встановлено, що поводження було таким, що «принижує гідність», коли воно пробуджувало в жертв почуття страху, страждання та неповноцінності, здатні образити і принизити їх і, можливо, зламати їхній фізичний та моральний опір або примусити їх діяти проти своєї волі або совісті (див. рішення у справі «*Jalloh проти Німеччини*» [ВП], № 54810/00, § 68, ECHR 2006-IX). У зв'язку з цим, питання про те, чи мало намір таке поводження принизити або образити жертву, є одним з факторів, які слід взяти до уваги, хоча відсутність такого наміру не призводить автоматично до висновку про те, що порушення статті 3 не було (див. рішення у справах «*Peers проти Греції*», № 28524/95, §§ 67, 68 та 74, ECHR 2001-III, та «*Kalashnikov проти Росії*», № 47095/99, § 95, ECHR 2002-VI).

204. Страждання і приниження повинні у будь-якому випадку виходити за межі неминучого елементу страждань або принижень, пов'язаних з тією чи іншою формою

законного поводження чи покарання. Заходи щодо позбавлення свободи людини часто можуть включати такий елемент. Тим не менш, не можна казати, що позбавлення свободи саме по собі піднімає питання про порушення статті 3 Конвенції. Однак згідно з цією статтею держава повинна забезпечити, щоб особа утримувалась в місцях затримання в умовах, сумісних з повагою до людської гідності, щоб порядок і спосіб виконання заходу не піддавали її стражданню та труднощам, інтенсивність яких перевищує неминучий рівень страждань, притаманний позбавленню волі, і щоб з урахуванням практичних вимог режиму позбавлення волі її здоров'я та благополуччя були належним чином захищені, зокрема, шляхом надання їй необхідної медичної допомоги (див. згадане вище рішення у справі «*Kudla*», §§ 92-94).

205. При оцінці умов позбавлення волі відповідно до статті 3 Конвенції слід приділяти увагу їхньому кумулятивному ефекту і тривалості цієї міри (див. згадане вище рішення у справі «*Kalashnikov*», §§ 95 та 102; а також рішення у справах «*Kehayov проти Болгарії*» від 18 січня 2005 року, № 41035/98, § 64; та «*Iovchev проти Болгарії*» від 2 лютого 2006 року, № 41211/98, § 127). У зв'язку з цим, важливим фактором, який слід брати до уваги окрім матеріальних умов, є режим затримання. При встановленні того, чи складає обмежувальний режим поводження, що суперечить статті 3 в кожній конкретній справі, слід приділяти увагу конкретним умовам, строгості режиму, його тривалості, переслідуваній меті та впливу на відповідну особу (див. згадане вище рішення у справі «*Kehayov*», § 65).

(b) Застосування цих засад до даної справи

206. У даній справі Суд встановив, що поміщення заявника до будинку соціальної допомоги Пастри - ситуація, за яку повинні нести відповідальність органи влади, - складає позбавлення свободи у розумінні статті 5 Конвенції (див. вище, пункт 132). Звідси випливає, що стаття 3 застосовується до ситуації заявника, зважаючи на те, що вона забороняє нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження з будь-ким, хто знаходиться під охороною органів влади. Суд хотів би підкреслити, що заборона жорстокого поводження за статтею 3 в рівній мірі стосується всіх форм позбавлення свободи та, зокрема, не робить жодних відмінностей в залежності від мети тієї чи іншої міри; не важливо, чи передбачає міра взяття під варту, застосоване в рамках кримінальної справи, або поміщення до установи з метою захисту життя чи здоров'я зацікавленої особи.

207. Насамперед Суд відзначає, що згідно з твердженнями уряду, корпус, в якому проживає заявник, було відремонтовано наприкінці 2009 року, і в результаті цього умови його проживання покращились (див. вище, пункт 200); заявник цього не заперечував. Таким чином, Суд вважає, що скаргу заявника слід розглядати як таку, що стосується періоду між 2002 і 2009 роками. Уряд не заперечував, що у відповідний період умови проживання заявника відповідали його описові, а також визнав, що з економічних причин існували певні недоліки у цьому зв'язку (див. вище, пункти 198-199).

208. Суд зазначає, що хоча заявник жив разом з чотирма іншими мешканцями у кімнаті площею 16 квадратних метрів, він користувався значною свободою пересування як усередині будинку - факт, можливо здатний зменшити негативні наслідки обмеженого спального місця (див. рішення у справі «*Valašinas проти Литви*», № 44558/98, § 103, ECHR 2001-VIII).

209. Тим не менш, інші аспекти фізичних умов проживання заявника є значною причиною для занепокоєння. Зокрема вбачається, що харчування було недостатнім та низької якості. Будівля недостатньо опалювалась, а взимку заявник був вимушений спати в пальті. Він міг приймати душ раз на тиждень в антисанітарній та занедбаній ванній кімнаті. Згідно висновку Комітету, туалети перебували в огидному стані, а доступ до них був небезпечним (див. вище, пункти 21, 22, 23, 78 і 79). Крім того, будинок не повертав випраний одяг тим самим особам (див. вище, пункт 21), що, ймовірно, могло викликати почуття неповноцінності у мешканців.

210. Суд не може проігнорувати той факт, що заявник перебував у вищезазначених умовах значний проміжок часу - близько семи років. Він також не може проігнорувати отримані Комітетом дані, який після відвідування будинку зробив висновок, що умови проживання в ньому у відповідний період можна було вважати нелюдським і таким, що принижує гідність, поведженням. Незважаючи на те, що уряд знав про цей висновок, в період з 2002 по 2009 рік він нічого не зробив, аби виконати своє зобов'язання закрити установу (див. вище, пункт 82). Суд вважає, що відсутність фінансових ресурсів, на яку посилався уряд, не є достатнім аргументом для виправдання утримання заявника в описаних умовах проживання (див. згадане вище рішення у справі «*Poltoratskiy*», § 148).

211. Тим не менш, Суд хотів би підкреслити, що це не означає, що національні органи влади навмисно хотіли поводитись із заявником так, щоб принизити його гідність. Водночас, як зазначалося вище (див. пункт 203), відсутність такого наміру не може остаточно виключити факт порушення статті 3 Конвенції.

212. На закінчення Суд зазначає, що хоча, як вбачається, з кінця 2009 року в будинку соціальної допомоги Пастри відбулись поліпшення, він вважає, що в цілому умови проживання, в яких заявник перебував протягом близько семи років, було поведженням, що принижує гідність.

213. Відповідно, мало місце порушення статті 3 Конвенції.

С. Суть скарги за статтею 13, взятою у поєднанні зі статтею 3

1. Аргументи сторін

214. Заявник стверджував, що без згоди свого піклувальника він не мав доступу до жодних внутрішніх засобів правового захисту, включаючи вимогу про компенсацію, передбачену Законом про відповідальність держави 1988 року. У цьому зв'язку він зазначив, що у нього не було піклувальника протягом більше двох років – з моменту, коли закінчився встановлений строк повноважень пані Р.П., 31 грудня 2002 року (див. вище, пункт 12), і до призначення нового піклувальника 2 лютого 2005 року (див. вище, пункт 17). Крім того, його новий піклувальник був також директором будинку соціальної допомоги. Тому існував конфлікт інтересів між заявником та його піклувальником у разі будь-якого спору щодо умов проживання в будинку, і заявник не міг очікувати від піклувальника підтримки своїх скарг.

215. За твердженням уряду, позов про поновлення дієздатності (див. вище, пункти 51-52) являв собою засіб правового захисту, за допомогою якого заявник міг би домогтися перегляду свого статусу, і в разі звільнення з-під режиму піклування міг би залишити будинок соціальної допомоги та перестати жити в умовах, на які він скаржився.

216. Уряд додав, що заявник міг особисто скаржитися на умови проживання в будинку соціальної допомоги Пастри, подавши заяву за статтею 1 Закону про відповідальність держави за шкоду 1988 року (див. вище, пункти 62-67).

2. Оцінка Суду

217. Суд посилається на свою практику, згідно з якою стаття 13 Конвенції гарантує наявність внутрішніх засобів правового захисту для розгляду по суті «обґрунтованої скарги» за Конвенцією та задоволення її належним чином. Держави-учасниці користуються певною свободою розсуду стосовно того, як саме вони будуть виконувати свої зобов'язання згідно з цим положенням. Межі зобов'язань за статтею 13 варіюються в залежності від характеру скарги заявника за Конвенцією. Тим не менш, засіб правового захисту, що вимагається статтею 13, має бути «ефективним» як на практиці, так і в праві (див. рішення у справі «*McGlinchey та інші проти Сполученого Королівства*», № 50390/99, § 62, ECHR 2003-V).

218. Там, де, як і в цій справі, Суд встановив порушення статті 3, компенсація моральної шкоди, спричиненої порушенням, повинна в принципі бути частиною переліку доступних засобів правового захисту (там само, § 63, та процитоване вище рішення у справі «Iovchev», § 143).

219. У даній справі Суд зазначає, що стаття 1(1) Закону про відповідальність держави за шкоду 1988 року дійсно була витлумачена національними судами як така, що застосовувалась до шкоди, заподіяної ув'язненим в результаті поганих умов тримання під вартою (див. вище, пункти 63-64). Однак, згідно позиції уряду, поміщення заявника до будинку соціальної допомоги Пастри не вважається затриманням за національним законодавством (див. вище, пункти 108-111). Таким чином, він не мав би права на отримання компенсації за погані умови проживання в будинку. Крім того, не існує жодних судових рішень, в яких було б встановлено, що це положення застосовується і до скарг про погані умови проживання в будинках соціальної допомоги (див. вище, пункт 65), а уряд не навів жодних аргументів, щоб це спростувати. Беручи до уваги ці міркування, Суд приходить до висновку, що дані засоби правового захисту не були ефективними у розумінні статті 13.

220. Що стосується посилання уряду на процедуру поновлення дієздатності (див. вище, пункт 215), то Суд вважає, що навіть якщо припустити, що в результаті використання цього засобу заявник зміг би поновити свою дієздатність та покинути будинок, йому б не присудили жодної компенсації за поведження з ним під час його перебування у будинку. Відповідно, даний засіб не поновлював права належним чином.

221. Відтак, мало місце порушення статті 13 Конвенції, взятої у поєднанні зі статтею 3.

V. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 § 1 КОНВЕНЦІЇ

222. Заявник стверджував, що болгарське законодавство не надавало йому можливості звернутись до суду із заявою про поновлення своєї дієздатності. Він посилався на статтю 6 § 1 Конвенції, відповідні положення якої передбачають:

«Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... судом, ... який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...».

A. Попередні міркування

223. Велика палата зазначає, що уряд продовжив підтримувати перед нею своє заперечення, яке він піднімав перед Палатою, щодо стверджуваного невичерпання внутрішніх засобів правового захисту. Заперечення посилалось на статтю 277 ЦПК, яка, на думку уряду, надавала заявникові право особисто звертатися до суду для поновлення своєї дієздатності.

224. Велика палата зазначає, що у своєму рішенні про прийнятність від 29 червня 2010 року Палата відзначила, що заявник оспорував доступність засобу, який, на думку уряду, надавав йому можливість домогтися перегляду свого правового статусу, і що цей аргумент обґрунтовував його скаргу за статтею 6 § 1. Таким чином, Палата приєднала заперечення уряду до розгляду даної скарги по суті. Велика палата не бачить підстав не погодитись із висновками Палати.

B. Суть

1. Аргументи сторін

225. Заявник стверджував, що він не міг особисто порушити провадження про поновлення своєї дієздатності за статтею 277 ЦПК, і це було підтверджено рішенням Верховного суду № 5/79 (див. вище, пункт 51). На підтримку цього аргументу він

стверджував, що районний суд Дупніци відмовився розглянути його заяву про перегляд відмови мера в порушенні такого провадження на тій підставі, що піклувальник не підписав довіреність (див. вище, пункти 39-40).

226. Крім того, хоча заявник і не міг подати заяву про поновлення дієздатності, він намагався зробити це за допомогою прокуратури, мера та свого піклувальника (директора будинку). Проте, оскільки ніякої заяви до суду подано не було, всі його спроби виявились марними. Таким чином, заявник ніколи не мав можливості розгляду своєї справи судом.

227. Уряд стверджував, що стаття 277 ЦПК дозволяла заявнику в будь-який час особисто звернутись до суду із заявою про перегляд свого правового статусу. Він відзначив, що усупереч тому, що стверджував заявник, рішення Верховного суду № 5/79 витлумачило статтю 277 ЦПК таким чином, що обмежено дієздатні особи можуть самі звертатися до суду із заявою про припинення піклування. Єдиною умовою для подачі такої заяви було надання доказів покращення їхнього стану. Проте, як було зазначено в медичному висновку, який був зроблений на вимогу прокуратури (див. вище, пункт 37) і який зазначав, що стан здоров'я заявника не змінився, та що він не міг сам доглядати за собою, було зрозуміло, що заявник не мав таких доказів. Таким чином, уряд дійшов висновку, що заявник не намагався звернутися до суду особисто, тому що він не міг обґрунтувати свою заяву.

228. Уряд також зазначив, що суди регулярно розглядали заяви про поновлення дієздатності, подані, наприклад, піклувальником (див. вище, пункт 52).

2. Оцінка Суду

(а) Загальні засади

229. Суд повторює, що стаття 6 § 1 забезпечує кожному право на розгляд судом будь-якого спору про його цивільні права та обов'язки (див. рішення у справі «*Golder проти Сполученого Королівства*» від 21 лютого 1975 року, § 36, Series A no. 18). На це «право на суд», одним з аспектів якого є право на доступ до суду, може посилатись кожен, хто обґрунтовано вважає, що втручання у здійснення його цивільних прав є незаконним, і скаржитися, що в нього не було можливості подати відповідну скаргу до суду, який би відповідав вимогам статті 6 § 1 (див., зокрема, рішення у справах «*Roche проти Сполученого Королівства*» [ВП], № 32555/96, § 117, ECHR 2005-X, та «*Salontaji-Drobnjak проти Сербії*» від 13 жовтня 2009 року, № 36500/05, § 132).

230. Право на доступ до суду не є абсолютним і може обмежуватись; такі обмеження допускаються непрямо, тому що право доступу «по самій своїй природі потребує регулювання з боку держави, регулювання, яке може змінюватися з часом і територією відповідно до потреб та ресурсів суспільства та приватних осіб» (див. згадане вище рішення у справі «*Ashingdane*», § 57). У встановленні такого регулювання держави-учасниці користуються певною свободою розсуду. Хоча остаточне рішення про дотримання вимог Конвенції залишається за Судом, заміна оцінки національних органів влади будь-якою іншою оцінкою того, що може бути найкращою політикою в цій сфері, не є частиною обов'язків Суду. Водночас, застосовані обмеження не повинні обмежувати доступ, який залишається за приватною особою, таким чином або до такої міри, що буде порушена сама сутність права. Крім того, обмеження не буде сумісним зі статтею 6 § 1 Конвенції, якщо воно не переслідуватиме законної мети і якщо не буде розумної співмірності між використовуваними засобами та переслідуваною метою (там само; див. також, серед багатьох інших, рішення у справі «*Cordova проти Італії*» (№ 1), № 40877/98, § 54, ECHR 2003-I, та резюмування відповідних принципів у рішенні по справі «*Fayed проти Сполученого Королівства*» від 21 вересня 1994 року, § 65, Series A no. 294-B).

231. Крім того, метою Конвенції є гарантування не прав, які є теоретичними або ілюзорними, а прав, які є практичними та ефективними. Це особливо справедливо по відношенню до гарантій, закріплених у статті 6, у зв'язку з визначним місцем, яке у

демократичному суспільстві посідає право на справедливий судовий розгляд разом з усіма гарантіями за цією статтею (див. рішення у справі «*Prince Hans-Adam II of Liechtenstein проти Німеччини*» [ВП], № 42527/98, § 45, ECHR 2001-VIII).

232. Нарешті, Суд зазначає, що в більшості справ, які він розглядає і які стосуються «психічнохворих» осіб, національні судові провадження стосувались їхнього затримання, а тому розглядалися за статтею 5 Конвенції. Тим не менш, він неодноразово зазначав, що «процедурні» гарантії по статті 5 §§ 1 та 4 Конвенції в цілому аналогічні гарантіям по статті 6 § 1 (див., наприклад, рішення у справах «*Winterwerp*», згадане вище, § 60; «*Sanchez-Reisse проти Швейцарії*» від 21 жовтня 1986 року, §§ 51 та 55, Series A no. 107; «*Kampanis проти Греції*» від 13 липня 1995 року, § 47, Series A no. 318-B; та «*Ilijkov проти Болгарії*» від 26 липня 2001 року, № 33977/96, § 103). У справі «*Shtukurov*» (див. вище, § 66) у визначенні того, чи було провадження про позбавлення дієздатності справедливим, Суд взяв до уваги, з відповідними змінами, свою практику по статті 5 §§ 1 (е) та 4 Конвенції.

(b) Застосування цих засад до даної справи

233. Суд передусім зазначає, що в даній справі жодна зі сторін не заперечує проти застосовності статті 6 до судового провадження про поновлення дієздатності. Заявник, якого було оголошено обмежено дієздатним, скаржився, що болгарське законодавство не надавало йому прямого доступу до суду для подачі заяви про поновлення своєї дієздатності. Суд мав можливість зазначити, що провадження про поновлення дієздатності є безпосередньо вирішальним для визначення «цивільних прав та обов'язків» (див. рішення у справі «*Matter проти Словаччини*» від 5 липня 1999 року, № 31534/96, § 51). Таким чином, стаття 6 § 1 Конвенції застосовується в даній справі.

234. Залишається визначити, чи був доступ заявника до суду обмеженим і, якщо так, то чи переслідувало таке обмеження законну мету і чи було воно пропорційно їй.

235. Суд насамперед зазначає, що сторони розійшлися в думках щодо того, чи мала право недієздатна особа звертатись самостійно до болгарських судів із заявою про поновлення дієздатності; уряд стверджував, що так, а заявник стверджував протилежне.

236. Суд погоджується з доводом заявника про те, що для того, щоб подати заяву до болгарського суду, обмежено дієздатна особа повинна заручитися підтримкою осіб, зазначених у статті 277 ЦПК 1952 року (яка стала статтею 340 ЦПК 2007 року). Перелік осіб, які мають право звертатися до судів за болгарським законодавством, прямо не включає осіб, що знаходяться під піклуванням (див. вище, пункти 45 та 51).

237. Що стосується рішення Верховного Суду 1980 року (див. вище, пункт 51), то Суд зазначає, що хоча четверте речення пункту 10 рішення, прочитане самостійно, може скласти враження, що особа, яка знаходиться під піклуванням, має прямий доступ до суду, Верховний суд далі пояснює, що якщо піклувальник обмежено дієздатної особи чи орган опіки та піклування відмовляються від подачі заяви про поновлення дієздатності, відповідна особа може звернутися до прокурора, щоб той це зробив. На думку Суду, необхідність звернення за втручанням до прокурора навряд чи сумісна з прямим доступом до суду для осіб, які перебувають під піклуванням, враховуючи що рішення про втручання залишається на розсуді прокуратури. Звідси випливає, що рішення Верховного суду 1980 року не можна розглядати як таке, що чітко підтвердило б існування такого доступу в болгарському законодавстві.

238. Крім того, Суд зазначає, що уряд не надав жодних судових рішень, які б продемонстрували, що особи, які перебувають під піклуванням, можуть самостійно звертатись до суду для скасування заходу; однак він продемонстрував, що принаймні одну заяву про поновлення дієздатності успішно подав опікун повністю недієздатної особи (див. вище, пункт 52).

239. Таким чином, Суд вважає встановленим, що заявник не міг подати заяву про поновлення своєї дієздатності інакше, як через свого піклувальника або одну з осіб, перерахованих у статті 277 ЦПК.

240. Суд хотів би також підкреслити стосовно доступу до суду, що національне законодавство не встановлює різниці між тими особами, яких було визнано повністю недієздатними, та тими, кого, як і заявника, було визнано лише обмежено дієздатними. Крім того, національне законодавство не передбачає будь-якої можливості автоматичного періодичного перегляду того, чи залишається в силі підстава для поміщення осіб під опіку. Нарешті, у справі заявника дана міра не була обмеженою в часі.

241. Це правда, що право доступу до суду не є абсолютним і вимагає за самою своєю природою, щоб держава мала певну свободу розсуду в регулюванні даної сфери (див. згадане вище рішення у справі «*Ashingdane*», § 57). Крім того, Суд визнає, що обмеження процесуальних прав людини, навіть тоді, коли особа є лише обмежено дієздатною, може бути виправданим для захисту самої особи, захисту інтересів інших осіб та належного відправлення правосуддя. Тим не менш, важливість здійснення цих прав буде змінюватись в залежності від мети дії, яку зацікавлена особа має намір здійснити в суді. Зокрема, право клопотати перед судом про перегляд рішення щодо оголошення особи недієздатною є одним з найбільш важливих прав зацікавленої особи, оскільки таке провадження, як тільки воно буде розпочате, матиме вирішальне значення для здійснення всіх прав та свобод, які зачіпаються рішенням про оголошення недієздатності, і не в останню чергу для обмежень, які можуть накладатися на свободу особи (див. також згадане вище рішення у справі «*Shtukatur*», § 71). Таким чином, Суд вважає, що це право є одним з основних процесуальних прав для захисту тих осіб, яких було оголошено обмежено дієздатними. Звідси випливає, що такі особи повинні в принципі мати прямий доступ до суду з цього питання.

242. Разом з тим, за державою залишається свобода визначення порядку, згідно з яким такий прямий доступ повинен надаватись. Водночас Суд вважає, що встановлення певних обмежень в національному законодавстві щодо доступу до суду у цій сфері, єдина мета яких полягає у забезпеченні того, щоб суди не були перевантажені надмірною кількістю явно необґрунтованих заяв, не було б несумісним зі статтею 6. Тим не менш, очевидно, що ця проблема може бути вирішена іншими, менш обмежувальними шляхами, аніж автоматичною забороною прямого доступу - наприклад, шляхом обмеження частоти, з якою можуть подаватись заяви або шляхом введення системи попереднього розгляду їхньої прийнятності на основі матеріалів справи.

243. Суд також зазначає, що вісімнадцять із двадцяти національних правових систем, досліджених в цьому зв'язку, забезпечують обмежено дієздатним особам, які хочуть переглянути свій статус, прямий доступ до суду. У сімнадцяти державах такий доступ надається навіть повністю недієздатним особам (див. вище, пункти 88-90). Це означає, що на сьогоднішній день на європейському рівні існує тенденція, мета якої - надання недієздатним особам прямого доступу до суду для поновлення своєї дієздатності.

244. Суд також зобов'язаний відзначити зростаючу значущість, яку міжнародні документи стосовно захисту осіб з психічними розладами бачать у наданні їм якомога ширшої юридичної автономії. У цьому зв'язку він посилається на Конвенцію Організації Об'єднаних Націй від 13 грудня 2006 року про права інвалідів та Рекомендацію № R (99) 4 Комітету Міністрів Ради Європи про принципи правового захисту повнолітніх недієздатних осіб, які рекомендують запровадження належних процесуальних гарантій для захисту недієздатних осіб в максимально можливій мірі, забезпечення проведення періодичних переглядів їхнього статусу та надання відповідних засобів правового захисту (див. вище, пункти 72-73).

245. У світлі вищезазначеного, зокрема тенденцій, які намітилися в національному законодавстві та відповідних міжнародних документах, Суд вважає, що стаття 6 § 1 Конвенції повинна тлумачитися як така, що в принципі гарантує кожному, кого було

оголошено обмежено дієздатним, як наприклад заявника, прямий доступ до суду з метою розгляду питання про поновлення своєї дієздатності.

246. У даній справі Суд зазначив, що прямий доступ подібного роду не гарантується відповідним болгарським законодавством з достатнім ступенем визначеності. Цей висновок достатній для того, щоб встановити, що мало місце порушення статті 6 § 1 Конвенції щодо заявника.

247. Цей висновок звільняє Суд від розгляду питання про те, чи надавали заявнику непрямі засоби правового захисту, на які посилався уряд, достатньої гарантії для того, щоб його справа була розглянута в суді.

248. Таким чином, Суд відхиляє заперечення уряду про невичерпання внутрішніх засобів правового захисту (див. вище, пункт 223) та приходить до висновку, що мало місце порушення статті 6 § 1 Конвенції.

VI. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ, ВЗЯТОЇ ОКРЕМО АБО В ПОЄДНАННІ ЗІ СТАТТЕЮ 13

249. Заявник стверджував, що обмежувальний режим опіки, в тому числі його поміщення до будинку соціальної допомоги Пастри і фізичні умови проживання в ньому, складали невинуватене втручання в його право на повагу до свого приватного життя і житла. Він стверджував, що в цьому відношенні болгарське законодавство не надавало йому достатнього та доступного засобу правового захисту. Він посилався на статтю 8 Конвенції, взятої окремо та в поєднанні зі статтею 13.

Стаття 8 передбачає:

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

250. Зокрема, заявник стверджував, що режим опіки не був пристосований до його індивідуального випадку, але передбачав обмеження, які автоматично накладаються на кожного, кого суд визнав недієздатним. Він додав, що той факт, що він був змушений проживати в будинку соціальної допомоги Пастри, по суті не давав йому можливості брати участь у громадському житті та розвивати стосунки з людьми за своїм власним вибором. Органи влади не намагалися знайти альтернативні терапевтичні рішення в межах громади або вжити заходів, які були б менш суворими для його особистої свободи, в результаті чого в нього розвинувся «синдром поміщення до закритого закладу», тобто, втратились соціальні навички та індивідуальні особливості особистості.

251. Уряд відхилив ці твердження.

252. Беручи до уваги свої висновки по статтях 3, 5, 6 та 13 Конвенції, Суд вважає, що підстав окремо розглядати питання про порушення статті 8 Конвенції, взятої окремо та/або у поєднанні зі статтею 13, немає. Тому необхідності розглядати цю скаргу немає.

VII. СТАТТІ 46 ТА 41 КОНВЕНЦІЇ

A. Стаття 46 Конвенції

253. Відповідні положення статті 46 Конвенції сформульовані наступним чином:

«1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням...».

254. Суд нагадує, що згідно статті 46 Конвенції держави-учасниці взяли на себе зобов'язання дотримуватися остаточних рішень Суду у справах, в яких вони виступають сторонами, а виконання рішень підлягає нагляду з боку Комітету Міністрів. З цього випливає, зокрема, що рішення, в якому Суд встановить порушення Конвенції або Протоколів до неї, накладає на державу-відповідача правовий обов'язок не тільки сплатити зацікавленим особам суми, присуджені у якості справедливої сатисфакції, але й також вибрати, під контролем з боку Комітету Міністрів, загальні та/або, за необхідності, індивідуальні заходи, та запровадити їх у національних правових системах для того, щоб покласти край порушенню, встановленому Судом, та мінімізувати, наскільки це можливо, його наслідки (див. рішення у справах «*Menteş ta інші проти Туреччини*» (стаття 50) від 24 липня 1998 року, § 24, *Reports* 1998-IV; «*Scozzari ta Giunta проти Італії*» [ВП], № 39221/98 та 41963/98, § 249, ECHR 2000-VIII; та «*Maestri проти Італії*» [ВП], № 39748/98, § 47, ECHR 2004-I). Крім того, Суд зазначає, що саме відповідна держава має вибрати під наглядом Комітету Міністрів засоби, які вона використає в національній правовій системі для виконання своїх зобов'язань за статтею 46 Конвенції (див. рішення у справах «*Scozzari ta Giunta*», згадане вище; «*Brumărescu проти Румунії*» [ВП], (справедлива сатисфакція), № 28342/95, § 20, ECHR 2001-I; та «*Öcalan проти Туреччини*» [ВП], № 46221/99, § 210, ECHR 2005-IV).

255. Тим не менш, з метою надання допомоги державі-відповідачу виконати свої зобов'язання згідно зі статтею 46, Суд може зазначити тип індивідуальних та/або загальних заходів, які слід прийняти для того, щоб покласти край ситуації, яку він встановив (див. рішення у справах «*Broniowski проти Польщі*» [ВП], № 31443/96, § 194, ECHR 2004-V, та «*Scoppola проти Італії*» (№ 2) [ВП], № 10249/03, § 148, ECHR 2009-...).

256. У даній справі Суд вважає за необхідне, враховуючи встановлення порушення статті 5, зазначити індивідуальні заходи для виконання цього рішення. Суд зазначає, що він знайшов порушення цієї статті у зв'язку з недотриманням вимоги про те, що будь-яке позбавлення свободи має здійснюватись «у відповідності з процедурою, передбаченою законом», а також відсутністю виправдання позбавлення волі заявника за підпунктом (е) чи будь-яким іншим підпунктом статті 5 § 1. Він також констатував недоліки в оцінці наявності та збереження будь-яких розладів, які потребували б утримання в будинку соціальної допомоги (див. вище, пункти 148-160).

257. Суд вважає, що з метою усунення наслідків порушення прав заявника органи влади повинні з'ясувати, чи хоче він залишитися в даному будинку. Ніщо в цьому рішенні не повинне розглядатися в якості перешкоди для його подальшого перебування в будинку соціальної допомоги Пастри або в будь-якому іншому будинку для людей з психічними розладами, якщо буде встановлено, що він згоден на таке перебування. Однак якщо заявник проти такого перебування, то органи влади повинні без зволікань переглянути його ситуацію у світлі висновків, зроблених у цьому рішенні.

258. Суд зазначає, що він також встановив порушення статті 6 § 1 Конвенції у зв'язку з відсутністю прямого доступу до суду для обмежено дієздатної особи з метою подачі заяви про поновлення дієздатності (див. вище, параграфи 233-248). Беручи до уваги цей висновок, Суд рекомендує державі-відповідачу передбачати необхідні загальні заходи для забезпечення ефективної можливості такого доступу.

В. Стаття 41 Конвенції

259. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише обмежене відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

1. Шкода

260. Заявник не заявляв вимог щодо компенсації матеріальної шкоди, але вимагав відшкодування моральної шкоди в розмірі 64 тис. євро.

261. Зокрема, він зазначив, що був змушений проживати в поганих умовах в будинку соціальної допомоги і вимагав у цьому зв'язку компенсацію в розмірі 14 тис. євро. Що стосується свого поміщення до будинку соціальної допомоги Пастри, то він заявив, що з моменту впровадження цієї міри в грудні 2002 року він весь час переживав відчуття тривоги, страждання та розчарування. Його примусове поміщення до будинку також мало значний вплив на його життя, оскільки його було відсторонено від соціального середовища і було поміщено у вельми обмежувальний режим, що ускладнило його реінтеграцію в суспільство. Він стверджував, що хоча й не існує схожої судової практики, яка б стосувалася незаконного утримання в будинку соціальної допомоги людям з психічними розладами, слід прийняти до уваги справедливую сатисфакцію, яку Суд присудив у справах, які стосувались незаконного утримання у психіатричних закладах. Він послався, наприклад, на рішення у справах «*Gajcsi проти Угорщини*» від 3 жовтня 2006 року, № 34503/03, §§ 28-30, та «*Kayadjieva проти Болгарії*» від 28 вересня 2006 року, № 56272/00, § 5, зазначивши, що він був позбавлений свободи протягом значно довшого періоду, ніж заявники у зазначених справах. Він стверджував, що сума 30 тис. євро становитиме у цьому зв'язку справедливе присудження. Нарешті, він додав, що відсутність доступу до суду для перегляду його правового статусу обмежила здійснення ряду свобод у сфері його приватного життя, що призвело до додаткової нематеріальної шкоди, яку може відшкодувати присудження в розмірі 20 тис. євро.

262. Уряд стверджував, що вимоги заявника були надмірними та необґрунтованими. Він стверджував, що якщо Суд прийме рішення щодо нематеріальної компенсації, вона не повинна перевищувати суми, присуджені у справах проти Болгарії про примусову госпіталізацію до психіатричних закладів. Уряд послався на рішення у справах «*Kayadjieva*» (див. вище, § 57), «*Varbanov*» (див. вище, § 67), та «*Kepenerov проти Болгарії*» від 31 липня 2003 року, № 39269/98, § 42.

263. Суд зазначає, що в даній справі він констатував порушення кількох положень Конвенції, а саме статей 3, 5 (пункти 1, 4 і 5), 6 та 13. Він вважає, що заявник пережив страждання в результаті свого поміщення до будинку, яке почалося в грудні 2002 року і триває до сих пір, неможливості переглянути в суді цю міру та відсутності доступу до суду для подачі заяви про звільнення з-під режиму піклування. Безсумнівно, ці страждання викликали в нього почуття безсилля та тривоги. Крім того, Суд вважає, що заявник зазнав нематеріальної шкоди у зв'язку з принижуючими гідність умовами проживання, в яких йому довелося жити протягом більш ніж семи років.

264. Приймаючи рішення на засадах справедливості, як це вимагається статтею 41 Конвенції, Суд вважає, що заявнику слід присудити сукупну суму в розмірі 15 тис. євро у якості компенсації за моральну шкоду.

2. Судові та інші витрати

265. Заявник не заявляв вимог щодо судових та інших витрат.

3. Відсотки в разі несвоєчасної сплати

266. Суд вважає, що відсотки у разі несвоєчасної сплати мають визначатися на підставі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, плюс три відсоткові пункти.

НА ПІДСТАВІ ВИКЛАДЕНОГО СУД:

1. *Відхиляє* одностайно попереднє заперечення уряду про невичерпання внутрішніх засобів правового захисту;
2. *Постановляє* одностайно, що мало місце порушення статті 5 § 1 Конвенції;
3. *Постановляє* одностайно, що мало місце порушення статті 5 § 4 Конвенції;
4. *Постановляє* одностайно, що мало місце порушення статті 5 § 5 Конвенції;
5. *Постановляє* одностайно, що мало місце порушення статті 3 Конвенції, взятої окремо або у поєднанні зі статтею 13;
6. *Постановляє* одностайно, що мало місце порушення статті 6 § 1 Конвенції;
7. *Постановляє* тринадцятьма голосами проти чотирьох, що необхідності встановлювати, чи мало місце порушення статті 8 Конвенції, взятої окремо або у поєднанні зі статтею 13, немає;
8. *Постановляє* одностайно,
 - (а) що держава-відповідач повинна виплатити заявнику протягом трьох місяців суму в 15 тис. євро (п'ятнадцять тисяч євро) в якості компенсації за моральну шкоду, яка має бути перерахована в болгарські леви за курсом, чинним на день розрахунку, плюс будь-який можливий податок на цю суму;
 - (б) що зі впливом зазначених вище трьох місяців і до остаточного розрахунку на названу суму нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, чинної у відповідний період невиклати цих платежів, плюс три відсоткові пункти;
9. *Відхиляє* одностайно решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською та французькою мовами на відкритому слуханні в Палаці прав людини у Страсбурзі 17 січня 2012 року.

Венсан Берже
Юрисконсульт

Ніколас Братца
Голова

У відповідності до статті 45 § 2 Конвенції та правила 74 § 2 Регламенту Суду, до рішення були надані наступні окремі думки

- (а) спільна частково неспівпадаюча думка суддів Тюлькенс, Шпільмана та Лаффранк;
- (б) частково неспівпадаюча думка судді Калайджієвої.

Н.Б.
В.Б.

Окремі думки не перекладались, однак їх викладено англійською та/або французькою мовами в офіційних мовних версіях рішення, яке можна знайти в базі рішень Суду HUDOC.

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2012.

Офіційними мовами Європейського суду з прав людини є англійська та французька мови. Цей переклад було замовлено за підтримки Цільового фонду «Права людини» Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Він не є зобов'язальним для Суду; також Суд не несе жодної відповідальності за його якість. Його можна завантажити з бази рішень Європейського суду з прав людини HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) або з будь-яких інших баз даних, в яких Суд його також розмістив. Його можна відтворювати в некомерційних цілях за умови, що будуть зазначені повна назва справи та посилання на авторське право і Цільовий фонд «Права людини». Для використання будь-якої частини цього перекладу в комерційних цілях слід звертатися за наступною адресою: publishing@echr.coe.int.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2012.

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int